

BOGUMIŁA ZALEWSKA-OPASIŃSKA

Gąbin

<https://orcid.org/0000-0001-5127-451X>

Życie polityczne w powiecie gostyńskim w latach 1926–1935

Przedmiotem opracowania jest ukazanie postaw politycznych mieszkańców powiatu gostyńskiego w latach 1926–1935. Autorka przedstawia preferencje wyborcze mieszkańców, ukazuje ich aktywność społeczno-polityczną oraz postawy liderów partii politycznych i organizacji sprzyjających sanacji, a także pozostających w opozycji do obozu piłsudczyków. Artykuł stanowi część dysertacji doktorskiej autorki *Powiat gostyński w latach Drugiej Rzeczypospolitej. Życie polityczne, społeczno-gospodarcze i kulturalne*, przygotowanej w 2013 r. pod kierunkiem prof. dr hab. Janusza Szczepańskiego w Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku.

Słowa kluczowe: Druga Rzeczpospolita, lata 1926–1935, województwo warszawskie, powiat gostyński, życie polityczne

Po zamachu majowym (1926–1928)

Przejęcie władzy przez piłsudczyków na skutek zamachu majowego zmieniło układ sił politycznych w Drugiej Rzeczypospolitej. Partie polityczne zostały postawione przed zadaniem zajęcia stanowiska wobec zaistniałych faktów. Opinia publiczna spodziewała się szybkiego przeprowadzenia reform społecznych, rozwiązania Sejmu i Senatu oraz uregulowania kwestii narodowościowo-wyznaniowych. Marszałek Piłsudski nie zdecydował się jednak na rozwiązanie Sejmu, dążąc do współpracy z konserwatystami i Kościołem w celu zneutralizowania wpływów endecji¹.

¹ J. Szczepański, *Życie polityczne*, [w:] J. Szczepański (red.), *Dzieje Mazowsza. Lata 1918–1939*, t. 4, Pułtusk 2010, s. 151; tenże, *Po przewrocie majowym. Życie polityczne na Mazowszu w latach*

Spółceństwo powiatu gostynińskiego na ogół przychylnie przyjęło wiadomość o ponownym objęciu władzy przez Józefa Piłsudskiego. Za reprezentatywne można uznać słowa dziekana gąbińskiego, ks. Władysława Turowskiego, który w homilii z okazji piętnastolecia odzyskania niepodległości przez Polskę stwierdził, że sejmowładztwo przyczyniało się do osłabienia Rzeczypospolitej i dopiero „1926 rok położył kres chyleniu się Polski ku upadkowi”².

Lata 1926–1928 były okresem umacniania rządów sanacji, budowania zaplecza partyjnego oraz przygotowania do nowych wyborów i zmiany konstytucji w celu ograniczenia kompetencji Sejmu. Wraz z przejęciem władzy przez sanację nastąpiła zmiana wojewody warszawskiego – Władysława Sołtana zastąpił Stanisław Twardo oraz starosta gostynińskiego – dotychczasowy starosta Antoni Pinaiewicz odszedł do Płocka, a jego miejsce zajął kpt. Bolesław Grabowski³.

Po zamachu majowym w powiecie gostynińskim wyraźnie wzmocniła swą pozycję Polska Partia Socjalistyczna (PPS). Wygrała ona wybory samorządowe w Gostyninie, uzyskując przewagę mandatów w Radzie Miejskiej⁴. W 1927 r. wydawała dwutygodnik „Wiadomości Gostynińskie”, szkalujący prawicowe władze miejskie, m.in. poprzedniego burmistrza Michała Żylińskiego, zasłużonego włodarza Gostynina, współtwórcę Obywatelskiego Komitetu Obrony Państwa z okresu wojny sowiecko-polskiej 1920 r., dowódcę Straży Obywatelskiej broniącej lewego brzegu Wisły przez bolszewikami⁵:

Rok 1926 na długo zostanie rokiem pamiątkowym w dziejach klasy pracującej miasta Gostynina. Po długim okresie zmagani i walk z miejscową kołtunerią, która pod płaszczykiem Związku Ludowo-Narodowego trzymała w ręku gospodarkę miastem, klasa pracująca osiągnęła decydujący sukces, zdobywając przy wyborach do Rady Miejskiej większość swych przedstawicieli. (...) Pierwszy raz w dziejach miasta Gostynina zarząd gminy miejskiej przeszedł w ręce zwolenników idei socjalistycznej. Wywołało to szalone wrażenie w obozie miejskiej reakcji z byłym burmistrzem Żylińskim na czele, największym wrogiem wszelkiego ruchu robotniczego⁶.

1926–1928, „Rocznik Mazowiecki” 2007, t. 19, s. 103; A. Ajnenkiel, *Ustrój i prawo Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] J. Tomicki (red.), *Polska odrodzona 1918–1939. Państwo – społeczeństwo – kultura*, Warszawa 1988, s. 98–100.

² Cyt. za: J. Kazimierski, *Dzieje Gostynina w latach 1918–1939*, [w:] M. Chudzyński (red.), *Dzieje Gostynina i ziemi gostynińskiej*, Warszawa 1990, s. 506.

³ Archiwum Państwowe w Płocku (dalej: APP), Starostwo Powiatowe w Gostyninie, Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1; E. Walczak, *Gostynin w latach międzywojennych*, [w:] B. Konarska-Pabiniak (red.), *Dzieje Gostynina od XI do XXI wieku*, Gostynin 2010, s. 392; J. Szczepański, *Życie polityczne...*, dz. cyt., s. 15–152. Do marca 1928 r. wymieniono 15 z 17 wojewodów oraz większość starostów.

⁴ J. Kazimierski, dz. cyt., s. 485; E. Walczak, dz. cyt., s. 386.

⁵ B. Konarska-Pabiniak, *Prasa lokalna w Gostyninie w latach 1927–1939*, „Rocznik Gostyniński” 2008, t. 2, s. 59–61; Z. Łempicka, *Kłopoty z opozycją Michała Żylińskiego, międzywojennego burmistrza Gostynina*, „Nasz Płock” 2014, nr 3, s. 4; B. Konarska-Pabiniak, *Żyliński Mordas Michał (1878–1938), burmistrz Gostynina*, [w:] B. Konarska-Pabiniak (red.), *Gostyniński słownik biograficzny*, Gostynin 2017, s. 459–460.

⁶ Cyt. za: B. Konarska-Pabiniak, *Prasa lokalna w Gostyninie...*, dz. cyt., s. 58–61. Pierwszym redaktorem pisma został pracownik magistratu Edward Ozdowski. Siedziba redakcji mieściła się w ratuszu.

Pomimo licznych zasług Żylińskiego na niwie gospodarczej (m.in. pobudowanie cegielni miejskiej, tartaku parowego, hal targowych, oddanie do użytku linii kolejowej) i społecznej (długoletni prezes OSP w Gostyninie, dwukrotnie odznaczony Krzyżem Walecznych) dwutygodnik w jak najgorszym świetle ukazał efekty rządów prawicy w mieście. Nowo wybrany burmistrz Gostynina Piotr Michalski rozpoczął urzędowanie od usunięcia portretu swego poprzednika, a była Radę Miejską określono mianem „towarzystwa wzajemnej adoracji, które trwoniło mienie gminy miejskiej, (...) obdzielając się suto przy każdej sposobności i ignorując potrzeby szerokich warstw mieszkańców”⁷.

Sformułowanie tak poważnych zastrzeżeń nie uszło płazem redakcji. Na skutek wyroku sądowego, za „bezpodstawne, oszczercze i złośliwe zarzuty”, redaktor Edward Ozdowski został skazany na 100 zł grzywny, z zamianą na dwa tygodnie aresztu⁸.

Warto nadmienić, że w przeciwieństwie do prorządowego „Głosu Gostyńskiego” na łamach lewicowych „Wiadomości Gostyńskich” w pozytywnym świetle prezentowano postać Andrzeja Czapskiego, traktując go jako obrońcę ludu, a krytykowano radnych, którzy reprezentowali opcję prawicową: „dziedziców, Żydów, geszefciarzy, księży i adwokatów” oraz inteligencję i młodzież⁹.

W maju 1927 r. oburzenie gostynian spowodowała odmowa uczestnictwa Rady Miejskiej, na czele z burmistrzem Piotrem Michalskim, w powitaniu biskupa płockiego Antoniego Juliana Nowowiejskiego podczas wizytacji duszpasterskiej. Fakt ten został odnotowany na łamach „Miesięcznika Pasterskiego Płockiego”:

Wskutek inercji inteligencji burmistrzuję tu demagogia skrajna. Ta demagogia dobrze przed rokiem wywołała w mieście wielką burdę a la rewolucja wiedeńska. Demagodzy ci dzisiaj owładnęli magistratem, a jakich są poglądów, najlepszy dowód, że Rada Miejska w ingresie biskupim odmówiła udziału. (...) Że jednak nie ma tego złego, co by na dobre nie wyszło, więc i ta agresywność żywiołów skrajnych otwiera oczy i do czynów na rzecz dobra miasta zachęca¹⁰.

Przed wyborami do parlamentu, ustalonymi rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z 5 grudnia 1927 r. na 4 marca (do Sejmu) i 11 marca 1928 r. (do Senatu) szczególną aktywnością wyróżnił się poseł PPS-u Ludwik Śledziński. Tylko w styczniu 1928 r. trzykrotnie uczestniczył w wiecach w powiecie gostyńskim, lobbując na rzecz listy wyborczej nr 2. Dnia 15 stycznia Śledziński przemawiał na zgromadzeniu w remizie strażackiej w Gostyninie, obiecując wyborcom na-

⁷ *Do ludzi pracy*, „Wiadomości Gostyńskie” 1927, nr 1, s. 1. Pismo było wydawane przez drukarnię Władysława Koźuchowskiego. Szerzej na ten temat: B. Konarska-Pabiniak, *Prasa lokalna w Gostyninie...*, dz. cyt., s. 58–61.

⁸ „Głos Gostyński” 1927, nr 2.

⁹ Pedagogom szkół gostyńskich i uczniom zarzucano brak zapału do pracy społecznej, skutkiem tego w mieście dało się odczuć „marazm, pustkę i przygnębienie”. Cyt. za: B. Konarska-Pabiniak, *Prasa lokalna w Gostyninie...*, dz. cyt., s. 61.

¹⁰ „Miesięcznik Pasterski Płocki” 1927, nr 8, s. 286–289.

cjonalizację ziemi, fabryk, domów i kapitału¹¹. Dzień później, podczas zebrania przedwyborczego w Soczewce, ostro skrytykował poczynania rządu i Partię Pracy. Według oceny gostynińskiego starosty kpt. Bolesława Grabowskiego robotnicy papierni w Soczewce ustosunkowali się „dość obojętnie” do PPS, gdyż w okresie czasowego zamknięcia fabryki nie otrzymali od ugrupowania żadnej pomocy¹².

19 stycznia, w trakcie wiecu i zebrania wyborczego Koła PPS w Domu Ludowym w Gostyninie, rekomendowano kandydaturę Józefa Kapturowskiego (szewca) na posła. Spotkaniu przewodniczył burmistrz Gostynina Piotr Michalski¹³. W styczniu 1928 r. działalność agitacyjną na rzecz PPS-Lewicy podjął pracownik gostynińskiego magistratu Edward Ozdowski. Jak informował w sprawozdaniu sytuacyjnym starosta Bolesław Grabowski, „Ozdowski obchodzi byłych członków Niezależnej Socjalistycznej Partii Pracy i Niezależnej Partii Chłopskiej i przeprowadza agitację, rozpowszechniając zarazem «Robociarza»”¹⁴.

Udział lewicowych działaczy w gostynińskiej Radzie Miejskiej nie potrwał jednak długo. Na skutek konfliktów między lewicą a ugrupowaniami prawicowymi oraz zwolnienia z pracy wielu prawicowych urzędników w 1928 r. rozwiązano Radę, a Piotr Michalski utracił posadę burmistrza. Z powodu problemów finansowych przerwano też wydawanie „Wiadomości Gostynińskich”¹⁵.

W drugim z miast powiatu gostynińskiego – Gąbinie – w wyborach do Rady Miejskiej przeprowadzonych 27 listopada 1927 r. PPS uplasowała się na drugim miejscu, po ugrupowaniu Naprawa Gospodarki Miejskiej (koalicja Partii Pracy i Chrześcijańskiej Demokracji). Trzecią lokatę zajął „Poalej Syjon” – Prawica. Ogółem do gąbińskiego samorządu wybrano 14 Polaków, 10 Żydów i przedstawiciela narodowości niemieckiej.

W 1927 r. stanowisko burmistrza Gąbina utracił Stanisław Jankowski, któremu zarzucono zatrudnienie na dwóch etatach w urzędzie i szkole oraz pobieranie wysokich opłat z tytułu egzaminowania terminatorów. Jego miejsce zajął Leonard Janczewski¹⁶.

¹¹ „Głos Gostyniński” 1928, nr 4.

¹² APP, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1.

¹³ Tamże. 26 stycznia w Gostyninie zjawili się członkowie Baonu Strzeleckiego z Płocka w celu przeprowadzenia dochodzenia w sprawie miejscowego Oddziału Związku Strzeleckiego, który oskarżono o wznoszenie okrzyków antyrządowych podczas wiecu i odegranie roli bojówki PPS. „Głos Gostyniński” 1928, nr 4.

¹⁴ APP, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1. PPS-Lewica, po inspirowanej przez KPP secesji, głosiła program walki o ustrój socjalistyczny, uspołecznienie fabryk i kopalń, przeprowadzenie reformy rolnej bez odszkodowania oraz ideę przekazania władzy w ręce robotników i chłopów. Partia przeszła do opozycji programowej wobec rządów sanacji, stanowiąc przedłużenie KPP. Szerzej na ten temat: L. Hass, *PPS-Lewica 1926–1931*, [w:] *Najnowsze dzieje Polski*, t. IV, Warszawa 1961, s. 74.

¹⁵ „Głos Gostyniński” 1928, nr 7. Opozycyjny „Głos Gostyniński” przyjął tę wiadomość z entuzjazmem: „Nareszcie skończyły się rządy demagogiczne Czapskich, Majewskich, Michalskich i innych”; J. Kazimierski, dz. cyt., s. 485.

¹⁶ Podczas zebrania gąbińskiego Oddziału Związku Rzemieślników ujawniono, że S. Jankowski zagarnął bezprawnie kwotę ok. 2–3 tys. zł, „Wiadomości Gostynińskie” 1927, nr 4, s. 3.

Tabela 1. Wyniki wyborów do Rady Miejskiej w Gąbinie z 27 listopada 1927 r.

Nr listy	Nazwa ugrupowania	Liczba uzyskanych głosów	Liczba uzyskanych mandatów
1.	Związek Rzemieślników Żydów (folkiesi)	329	3
2.	Polska Partia Socjalistyczna	512	4
3.	„Poalej Syjon” – Prawica	404	3
4.	Bund	277	2
5.	Ewangelicy	108	1
6.	Rolnicy-rzemieślnicy (PSL „Wyzwolenie”)	156	1
7.	Naprawa Gospodarki Miejskiej	825	8
8.	Ortodoksi	264	2
	Razem:	2875	24

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Archiwum Państwowego Miasta Stołecznego Warszawy (dalej: APW), Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego (UWW), sygn. 3, k. 14.

Gąbińscy działacze PPS byli inicjatorami pochodów pierwszomajowych, których trasa wiodła ulicą Dobrzykowską, Płocką do Starego Rynku, a następnie ulicą Kutnowską, Gostynińską, POW, Północną i ponownie Dobrzykowską. Uczestnicy śpiewali pieśni rewolucyjne (m.in. „Czerwony sztandar”), wznosili okrzyki: „Precz z burżuazją!”, „Precz z kapitałem!”. Po zakończeniu przemarszu w parku przy ul. POW odbywały się wiece, na których przemawiali posłowie PPS-u: Ludwik Śledziński oraz Jan Janiak¹⁷.

Tradycyjnie przeciwnikiem obozu rządowego była endecja oraz komuniści, którzy szybko wycofali się z poparcia udzielonego sanacji w początkowej fazie rządów, zarzucając piłsudczykom brak reform w ustroju politycznym Polski. W grudniu 1926 r. endecja utworzyła nową organizację – Obóz Wielkiej Polski (OWP). Szermując hasłami nacjonalistycznymi, głosiła odrodzenie moralne narodu, wzmocnienie państwa, ścisły związek z Kościołem, osłabienie roli lewicy oraz mniejszości narodowych. Zamierzała skupić wokół głoszonych idei przedstawicieli różnych grup społecznych, wymagając od członków posłuszeństwa. Dużą wagę przywiązywała do powołania struktur młodzieżowych, tworząc w 1927 r. Ruch Młodych OWP¹⁸.

Struktury OWP powstały również w powiecie gostynińskim. Członkowie organizacji, wspierani przez prezesa Zarządu Powiatowego Stronnictwa Narodowego dr. Stefana Zakrzewskiego spotykali się w Gostyninie przy ul. Poprzecznej 5.

¹⁷ J. Szczepański, *Dzieje Gąbina i okolic*, Gąbin–Pułtusk 2013, s. 372; Wzrost popularności PPS w powiecie gostynińskim zaniepokoił prawicową redakcję „Głosu Gostynińskiego”: „Ludzie ci, choć wyrzekają się komunizmu, jednak bardzo często z nim się utożsamiają. Przeciętny obywatel nie jest w stanie tej różnicy uchwycić”. Cyt. za: B. Konarska-Pabiniak, *Prasa lokalna w Gostyninie w latach 1921–1928*, „Rocznik Gostyniński” 2007, t. 1, s. 62–63.

¹⁸ Obszernie na ten temat: R. Dmowski, *Od Obozu Wielkiej Polski do Stronnictwa Narodowego*, Częstochowa 1939, s. 106; Z. Kaczmarek, *Obóz Wielkiej Polski*, Poznań 1980; *Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1999, s. 264.

Grupa liczyła w 1933 r. ok. 30 osób, czyniąc starania o pozyskanie kolejnych członków w okolicach Gostynina¹⁹. Przed wyborami parlamentarnymi w 1928 r. Związek Ludowo-Narodowy (ZLN) utworzył wspólnie z OWP i Stronnictwem Chrześcijańsko-Narodowym (SChN) blok wyborczy pod nazwą Komitet Katolicko-Narodowy. Na łamach „Głosu Gostynińskiego” prezes SChN Stefan Plewiński omawiał kwestię organizowania się Powiatowego Komitetu Prawicowego²⁰.

Aktywność wykazywali też komuniści. 15 stycznia 1928 r. w mieszkaniu szewca Leonarda Krasuskiego w Gostyninie zorganizowali zebranie, na którym gościł znany działacz komunistyczny z Kutna Wincenty Warda. Zachęcał on do zbierania podpisów na listę Jedności Robotniczo-Chłopskiej²¹.

Wzrastająca działalność komunistów budziła niepokój duchowieństwa. Antidotum na wspomnianą sytuację miało być powoływanie organizacji katolicko-narodowych, do których „muszą iść ławą wszyscy i być nie tylko członkiem od honoru, ale rzeczywistym i czynnym”²². W okresie poprzedzającym wybory parlamentarne w świątyniach powiatu gostynińskiego odczytano *List biskupów polskich w sprawie wyborów*. Duchowieństwo przypominało wiernym o konieczności spełnienia obywatelskiego obowiązku oraz dokonaniu roztropnego wyboru – oddania głosów na listy katolicko-narodowe:

Pamiętajcie więc o tym, iż macie obowiązek wybierać ludzi o przekonaniu katolickim i życiu nienagannym. Od nich domagać się macie, by w przyszłym sejmie i senacie bronili praw i wolności kościoła, wpływu religii na wychowanie publiczne i wpływu Ewangelii na cały ustrój socjalny; by dbali o przyniesienie dóbr państwu, o zaopatrzenie robotnika, podniesienie zamożności włościanina przez zdrowe, na sprawiedliwości oparte reformy²³.

Zróznicowaną postawę wobec przewrotu majowego i rządów sanacji przyjęły ugrupowania ludowe. Klub PSL „Piast”, na czele którego stanęli Maciej Rataj i Jan Dąbski, popierając kandydaturę Ignacego Mościckiego na prezydenta Rzeczypospolitej, *de facto* zalegalizował przewrót majowy. W drugiej połowie lat 20. wpływy PSL „Piast” w powiecie gostynińskim uległy znacznemu osłabieniu, bowiem najbardziej znani działacze Andrzej Czapski i Antoni Kujawa przeszli do

¹⁹ Jak informował starosta B. Grabowski, członkowie OWP „po zorganizowaniu się w Gostyninie” rozpoczęli akcję wśród mieszkańców okolicznych wsi, „zwerbowali dla siebie” 10 członków z gmin Lucień i Rataje. Na obszarze wspomnianych gmin występowali przeciwko Związkowi Strzeleckiemu. APP, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1.

²⁰ „Głos Gostyniński” 1928, nr 2.

²¹ Tamże. Według informacji starosty gostynińskiego na 20 stycznia 1928 r. zaplanowano wybory Zarządu podkomitetu KPP w Gostyninie.

²² „Miesięcznik Pastorski Płocki” 1927, nr 8, s. 288–289.

²³ „Miesięcznik Pastorski Płocki” 1927, nr 12, s. 400–404. Przestrzegano przed głosowaniem na ugrupowania głoszące walkę klas: „Nie dawajcie się też sprowadzić z prostej drogi tym, którzy sięją nienawiść klas i warstw. Do czego prowadzi taka nienawiść, na to przykład macie w Rosji, pod rządami komunizmu”.

Stronnictwa Chłopskiego (SCh)²⁴. Przed wyborami parlamentarnymi PSL „Piast” utworzył wspólnie z Chrześcijańską Demokracją blok wyborczy pod nazwą Polski Blok Katolicki PSL „Piast” i Chrześcijańskiej Demokracji. Popierające początkowo Piłsudskiego PSL „Wyzwolenie” przechodziło w miarę upływu czasu do opozycji, stanowiąc od 1929 r. jeden z filarów Centrolewu²⁵. Matecznikiem sympatyków tego ugrupowania była gmina Szczawin. Diecezjalny sprawozdawca z wizytacji w parafii Trębki w 1927 r. napisał:

Ma tutejszy Proboszcz i dużo w swym pasterzowaniu cierni. W Trębkach bowiem dużo jest Wyzwoleńców, którzy na ogół wrogo odnoszą się do kościoła i duchowieństwa. Z Trębek też wyszli przywódcy „Wyzwolenia” smutnej chwały: Kujawa, Fudała, Fronczak. Wpływ ich bardzo niedodatni²⁶.

Dużą aktywność wykazywali w omawianym okresie członkowie Stronnictwa Chłopskiego z Andrzejem Czapskim na czele. „Trybun gostyńskiej wsi” krytykował rządy sanacji i domagał się natychmiastowej parcelacji ziemi oraz przekazania jej chłopom. Organizował w powiecie gostyńskim liczne wiece, prezentował program partii, zabierał głos na łamach prasy ludowej²⁷. Wpływy SCh w powiecie zadecydowały o bardzo dobrym wyniku wyborczym ugrupowania podczas wyborów samorządowych w 1927 r. W składzie rad gminnych i Sejmiku Powiatowym zasiadła większość członków Stronnictwa²⁸.

Ważnym wydarzeniem w życiu politycznym powiatu gostyńskiego był Zjazd Powiatowy Stronnictwa Chłopskiego 24 października 1926 r. z udziałem Jana Dąbskiego i Andrzeja Pluty. Licznie zebrani uczestnicy (880 osób) uchwalili na wniosek Czapskiego rezolucję, w której żądali przeprowadzenia nowych wyborów sejmowych i samorządowych, sprawnej realizacji reformy rolnej bez odszkodowania oraz postulowali zjednoczenie ruchu ludowego w oparciu o program SCh. Funkcję prezesa Zarządu Powiatowego Stronnictwa Chłopskiego powierzono Andrzejowi Czapskiemu²⁹.

Kilka miesięcy wcześniej, 22 czerwca 1926 r. podczas gostyńskiego jarmarku doszło do dramatycznych wydarzeń. Do zgromadzonych chłopów policja, z rozkazu starosty, otworzyła ogień. Strzały oddane z broni palnej spowodowały

²⁴ A. Łuczak, *Andrzej Czapski (1891–1939)*, „Rocznik Mazowiecki” 1979, t. 7, s. 298; J. Szczepański, *Życie polityczne...*, dz. cyt., s. 158. W latach 1927–1928 ugrupowanie przeszło do programowej opozycji. Startując w wyborach 1928 r., zablokowane z chadecją, poniosło porażkę, uzyskało tylko 21 mandatów poselskich i 3 senatorskie.

²⁵ „Wyzwolenie” 1927, nr 49, s. 8; 1928, nr 2, s. 13.

²⁶ „Miesięcznik Pasterski Płocki” 1927, nr 11, s. 392.

²⁷ A. Czapski, *Podstawa dobrobytu kraju*, „Gazeta Chłopska” 1926, nr 41. Czapski nie ustosunkował się w artykule do kwestii zapłaty właścicielom gruntów za wywłaszczoną ziemię. Wspomagał go A. Kujawa, który po przejściu do SCh zajął miejsce w Radzie Naczelnej ugrupowania; J. Kazimierski, dz. cyt., s. 497–502; A. Łuczak, *Andrzej Czapski...*, dz. cyt., s. 298; J. Szczepański, *Andrzej Czapski – trybun gostyńskiej wsi*, „Notatki Płockie” 1983, nr 3, s. 8.

²⁸ APW, Urząd Wojewódzki Warszawski, sygn. 18, k. 164. Do Sejmiku Powiatowego weszło 17 członków SCh na ogólną liczbę 28 radnych.

²⁹ Tamże.

śmierć trzech osób, kilku uczestników odniosło ranny. Poseł Jan Dąbski wniósł na forum sejmowym w tej sprawie interpelację, jednakże nie uzyskał wyjaśnienia od Ministra Spraw Wewnętrznych³⁰.

Działające na obszarze powiatu gostynińskiego partie ludowe dążyły do pozyskania młodego elektoratu. Koła Związku Młodzieży Wiejskiej (ZMW) pręźnie działały w Gostyninie, Dobrzykowie, Stefanowie, Środoniu, Troszynie Polskim, Zuzinowie. Do ich zadań należało aktywizowanie młodych w środowiskach wiejskich, propagowanie oświaty pozaszkolnej, organizowanie wycieczek krajoznawczych, kursów, rozwój sportu oraz kształtowanie szacunku dla tradycji ludowych. Na wniosek członka Wydziału Powiatowego Andrzeja Czapskiego koła ZMW opiniowały również wnioski młodzieży uczęszczającej do szkół rolniczych o uzyskanie stypendium ze środków Powiatowego Związku Komunalnego³¹.

Ugrupowanie prorządowe Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem, zrzeszający głównie urzędników administracji państwowej, odnosił się z niechęcią do partii ludowych i lewicowych, atakując przede wszystkim KPP oraz lewicowy żydowski Bund³². Program BBWR zmierzał do wzmocnienia władzy wykonawczej, ograniczenia uprawnień Sejmu i utrwalania wśród społeczeństwa autorytetu Józefa Piłsudskiego³³.

Okres przedwyborczy wykorzystano w partii prorządowej na organizację wieców i tworzenie kół w gminach powiatu gostynińskiego, dokąd docierali instruktorzy BBWR-u: Mirosław Ikielski, Grabarczyk i Procewicz. W styczniu 1928 r. zorganizowano koła BBWR-u w Grabinie i Wincentowie (gm. Łąck), Dolnych Budach (gm. Rataje), przeprowadzono zebrania organizacyjne w Gąbinie, Juliszewie (gm. Czermno) i Kozicach (gm. Rataje). W ich trakcie „wypowiedziano się za popieraniem rządu Józefa Piłsudskiego”, wznoszono okrzyki na jego cześć. Przed samym głosowaniem piłsudzcy rozprawiali plakaty z portretem Marszałka, ulotki i odezwy³⁴.

Należy podkreślić, że współpracę z BBWR-em zadeklarowali zamieszkujący nadwiślańskie tereny Niemcy, co było zasługą lojalnego stosunku do rządu członków Sejmiku Gostynińskiego Franciszka Küestera i Zygmunta Wegerta³⁵.

³⁰ S. Giza, *Jan Dąbski. Całe życie dla ludu*, Warszawa 1979, s. 164.

³¹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Związek Powiatów RP, sygn. 1027. Protokół z posiedzenia Sejmiku Powiatowego w Gostyninie z 25 marca 1929 r.; sygn. 1028. Protokoły z posiedzenia Wydziału Powiatowego w Gostyninie z 14 maja 1929 r. oraz 21 sierpnia 1929 r.; APP, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1. Na skutek secesji z CZMW został utworzony 18 marca 1928 r. Związek Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”.

³² Bundziści współpracowali z PPS oraz KPP, której odezwy były wydawane także w języku jidysz. W 1927 r., z okazji 30-lecia partii, zorganizowano w województwie warszawskim uroczyste manifestacje i wiece.

³³ Zob. na ten temat: A. Chojnowski, *Piłsudzcy u władzy. Dzieje BBWR*, Wrocław 1986.

³⁴ AAN, Związek Powiatów RP, sygn. 1028. Protokół z posiedzenia Wydziału Powiatowego w Gostyninie z 19 grudnia 1928 r.; APP, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1. Podczas zebrania „stanu średniego” 18 stycznia 1928 r. w Gąbinie, pod przewodnictwem Henryka Webera – prezesa Zarządu Głównego Cechów Rzeźniczych i Wędliniarskich – ukonstytuował się Komitet, deklarujący przystąpienie do BBWR, wyrażający poparcie dla rządu.

³⁵ AAN, Związek Powiatów RP, sygn. 1027; APP, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1.

Do interesującej konfrontacji między ugrupowaniami obecnymi na scenie politycznej powiatu doszło 20 stycznia w Juliszewie. Podczas zebrania gminnego instruktor Grabarczyk lobbował na rzecz BBWR-u, natomiast Andrzej Czapski, „przy czynnym udziale miejscowego wójta – Ciastka”, przekonywał za oddaniem głosów na Stronnictwo Chłopskie. W tym samym dniu prezes Powiatowego Komitetu SCh zorganizował spotkanie wyborcze w Legardzie (gm. Lucień), prowadząc agitację antyrządową. Nawoływał do głosowania na listę nr 10, przestrzegając, by uczestnicy nie poparli Partii Pracy lub Zjednoczenia Ludowego, ponieważ na listach tych „figurują sami obszarnicy”³⁶.

Okazało się jednak, że po ułożeniu list wyborczych SCh niektórych kandydatów na posłów spotkało ogromne rozczarowanie; na jednym z ostatnich miejsc na liście nr 10 umieszczono znanego działacza ludowego Antoniego Kujawę³⁷.

Płaszczyznę aktywności politycznej dla mieszkańców wyznania mojżeszowego stanowiła gmina wyznaniowa, w której uprzywilejowaną pozycją cieszyli się głoszący lojalność wobec państwa polskiego ortodoksi³⁸. Znaczna część Żydów (ortodoksi i folkiści), skupiona w Ogólnożydowskim Narodowym Bloku Wyborczym, podobnie jak Niemieccy koloniści poparła BBWR. Syjoniści utworzyli Blok Mniejszości Narodowych w Polsce, agitując za oddaniem głosów na listę nr 18, natomiast Bund i „Poalej Syjon” – Lewica wystawiły odrębne listy³⁹.

W przeprowadzonych w marcu 1928 r. wyborach do parlamentu powiat gostyniński znalazł się w okręgu wyborczym nr XI, razem z powiatami: łowickim, kutnowskim i sochaczewskim⁴⁰. Odsetek udziału w wyborach ludności powiatu gostynińskiego należał do najwyższych na Mazowszu. Głosowało tam 90,1% mieszkańców miast oraz 89,6% uprawnionych z gmin wiejskich (w województwie warszawskim 81,5% mieszkańców miast i 85,4% mieszkańców wsi). Oddano łącznie 34 543 głosów ważnych (640 było nieważnych). Największą frekwencją wyborczą mogły poszczycić się gminy: Lucień (92,4%), Pacyna (91,5%) i Rataje (91,1%). W stosunku do wyników z 1922 r. w wyborach wzięło udział o 4,3% więcej mieszkańców powiatu⁴¹.

³⁶ Dzień później, na zebraniu w Szczawinie, przemawiali Andrzej Czapski i Antoni Kujawa, lobbując za SCh oraz przestrzegając, „by zebrani nie dawali posłuchu agitatorom BBWR oraz Zjednoczenia Ludowego”, tamże.

³⁷ APP, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1. Jak informował starosta gostyniński, rozgoryczenie Kujawy sięgało tego stopnia, że był skłonny „do zmiany orientacji politycznej”.

³⁸ Pierwsze wybory do gmin wyznaniowych zostały przeprowadzone w 1924 r. Zob. na ten temat: J. Szczepański, *Spoleczność żydowska Mazowsza w XIX–XX wieku*, Pułtusk 2005 s. 302–304.

³⁹ J. Szczepański, *Życie polityczne...*, dz. cyt., s. 173.

⁴⁰ *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu odbytych 4 i 11 marca 1928 roku*, Warszawa 1930, s. XIV; J. Szczepański, *Życie polityczne...*, dz. cyt., s. 174.

⁴¹ *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu...*, dz. cyt.; L. Hass, *Wpływy ugrupowań politycznych wśród ludności województwa warszawskiego w latach 1918–1922 (w świetle wyborów sejmowych)*, „Rocznik Mazowiecki” 1972, t. 4, s. 313.

Zdecydowane zwycięstwo w powiecie gostynińskim odniosło Stronnictwo Chłopskie, uzyskując aż 34,8% głosów. Był to jeden z najlepszych wyników ugrupowania wśród jednostek administracyjnych województwa warszawskiego⁴². Matecznikami tej partii okazały się w szczególności takie gminy, jak: Rataje (63,2% głosów), Lucień (56,7%), Szczawin i Pacyna (po 50,2% głosów)⁴³. O sukcesie wspomnianego ugrupowania zadecydowała skuteczna kampania wyborcza, przeważająca liczba ludności wiejskiej w powiecie oraz popularność liderów: A. Kujawy i A. Czapskiego, który uzyskał mandat poselski⁴⁴. Na drugiej pozycji uplasowała się PPS, uzyskując blisko 27% głosów. Notowania wyborcze partii były wyższe w porównaniu do uzyskanych w 1922 r. o ponad 14%. Największą popularnością wyborców cieszyła się lista nr 2 w Gostyninie, gdzie PPS wygrała wybory, uzyskując 1007 głosów, oraz w gminach: Duninów (38,4% głosów), Sanniki (37,7%) i Gostynin (29,0%). Dobry wynik uzyskała też PPS w Gąbinie (3. miejsce), otrzymując 16,7% głosów⁴⁵.

Biorąc pod uwagę, że na omawianym obszarze nie funkcjonowały większe zakłady przemysłowe, wynik, który osiągnęło ugrupowanie, świadczy o wysokim stopniu poparcia jego programu przez wyborców. Oprócz klasy robotniczej na PPS głosowała zapewne niewielka część urzędników samorządowych, a także pozbawieni możliwości głosowania na własną listę komuniści. Nie bez znaczenia pozostawała też sprawnie prowadzona akcja wyborcza z udziałem Ludwika Śledzińskiego i Jana Janiaka, którzy zostali wybrani posłami do Sejmu II kadencji⁴⁶. Oprócz wspomnianych posłów mandat poselski otrzymali jeszcze: Mieczysław Fijałkowski ze Związku Ludowo-Narodowego i Franciszek Rogowski z PSL „Wyzwolenie”⁴⁷.

Trzecią lokatę zajął Blok Mniejszości Narodowych w Polsce. Poparcie dla niego zadeklarowało 13,1% wyborców. Tradycyjnie największą popularność uzyskał on w gminach z dużym odsetkiem mniejszości narodowych: Czeremno (40,4% głosów), Dobrzyków (25,8%) i Gąbin (21,8%)⁴⁸. Ugrupowanie osiągnęło nieco niższy wynik wyborczy (o 4,6%) w stosunku do poprzednich wyborów. Część wyborców reprezentujących mniejszości narodowe poparła BBWR.

Uprzywilejowaną pozycję w powiecie gostynińskim utraciła endecja, na którą głosowało jedynie ok. 11% uprawnionych. Wygrała ona wybory w Gąbinie (27,3%), jednakże na obszarze całego powiatu zanotowała spadek poparcia aż

⁴² *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu...*, dz. cyt., s. 14; Najwyższe poparcie Sch uzyskało w pow. skierniewickim – 37,1% głosów. W powiatach: płońskim, płońskim i sierpeckim nie oddano na nie ani jednego głosu, J. Szczepański, *Życie polityczne...*, dz. cyt., s. 175–177.

⁴³ Najmniejsze poparcie uzyskało Stronnictwo Chłopskie w Gąbinie (28 głosów) i Gostyninie (115), *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu...*, dz. cyt., s. 14.

⁴⁴ Kandydaturę Czapskiego poparło w pow. gostynińskim 12 015 wyborców, A. Łuczak, *Andrzej Czapski...*, dz. cyt., s. 301.

⁴⁵ *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu...*, dz. cyt., s. 14.

⁴⁶ Tamże. Największy odsetek głosów oddano na PPS w powiatach: ciechanowskim (32,4%), płońskim (27,4%) i łowickim (22,8%).

⁴⁷ T. i W. Rzepeccy, *Sejm i Senat Rzeczypospolitej Polskiej 1928–1933*, Poznań 1928, s. 33.

⁴⁸ *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu...*, dz. cyt., s. 14.

o ponad 20% (w stosunku do wyborów w 1922 r.). Znaczną część jej elektoratu przejęło SCh oraz BBWR⁴⁹.

Pomimo wzmożonej agitacji prowadzonej przez burmistrzów, wójtów, sołtysów i członków administracji samorządowej ugrupowanie prorządowe osiągnęło słaby wynik w powiecie gostynińskim, uzyskawszy tylko 8% głosów, co dawało, obok powiatu łowickiego (5,6% głosów), najgorszy wynik w województwie⁵⁰. Zaskakująco niskie poparcie dla BBWR-u świadczy o tym, że w powiecie zdominowanym przez ludność wiejską sanacja nie miała zbyt wielu zwolenników, a jej wpływ w zestawieniu z partiami chłopskimi prezentował się dość mizernie.

Zupełną porażką okazał się wynik wyborczy biernej w kampanii Chrześcijańskiej Demokracji, zablokowanej z PSL „Piast”. Zdobyły one łącznie zaufanie tylko 1,2% wyborców. Po wyborach w 1928 r. Chrześcijańska Demokracja wycofała się ze sceny politycznej. Utrata wpływów przez PSL „Piast”, które w zestawieniu z wyborami w 1922 r. uzyskało wynik niższy aż o blisko 30% głosów, była konsekwencją przejścia miejscowych liderów ruchu ludowego do Stronnictwa Chłopskiego.

Niewielkie poparcie uzyskały pozostałe ugrupowania, głoszące program radykalnych przemian; komuniści otrzymali zaledwie 0,8% głosów, PSL „Wyzwolenie” – 1,1%, Bund – 1,7%. Należy podkreślić, że lewicowy Bund uzyskał zaledwie 1 głos w gminach wiejskich (Szczawin), a pozostałe 597 – w Gostyninie i Gąbinie⁵¹.

Preferencje wyborcze ludności zamieszkałej w powiecie gostynińskim wskazywały w 1928 r. na wzrost wpływów partii chłopskich oraz utratę supremacji przez endecję. Tradycyjnie dobrą pozycję utrzymał Blok Mniejszości Narodowych. Skuteczna okazała się również taktyka PPS-u. Wysoka frekwencja wyborcza zarówno na wsiach, jak i wśród ludności miejskiej świadczyła o dalszym procesie kształtowania się świadomości obywatelskiej wśród społeczeństwa i poczuciu odpowiedzialności za wybór elit rządzących.

W przeprowadzonych tydzień później wyborach do Senatu frekwencja była zdecydowanie niższa i wyniosła w powiecie gostynińskim 75,6%⁵². Wyniki wyborów w powiecie gostynińskim nie odzwierciedlały kształtu Sejmu II kadencji, w którym najwięcej mandatów poselskich (28,2%) uzyskał BBWR, wyprzedzając

⁴⁹ W powiecie gostynińskim oprócz Gąbina największy odsetek głosów na endecję oddano w Gostyninie (22%). Obóz narodowy zwyciężył w powiatach: ostrołęckim (38,2% głosów), makowskim (25,2%) i przasnyskim (22,4%). W woj. warszawskim uzyskał poparcie 17,6% wyborców, J. Szczepański, *Życie polityczne...*, dz. cyt., s. 175–177.

⁵⁰ Największe poparcie uzyskało BBWR w powiecie warszawskim, gdzie na jego listę oddano 42,1% głosów, tamże, s. 175.

⁵¹ L. Hass, *Wpływy ugrupowań politycznych wśród ludności województwa warszawskiego w drugiej połowie lat dwudziestych (w świetle wyborów sejmowych)*, „Rocznik Mazowiecki” 1974, t. V, s. 322.

⁵² *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu...*, dz. cyt., s. 123. Wybory do Senatu potwierdziły prymat Stronnictwa Chłopskiego, które uzyskało poparcie 30,4% wyborców. Tuż za nim uplasowała się Polska Partia Socjalistyczna z 26,5% głosów, a trzecią lokatę, podobnie jak w wyborach sejmowych, zajął Blok Mniejszości Narodowych z poparciem 12,8% głosów.

Tabela 2. Wyniki wybranych komitetów wyborczych w wyborach do Sejmu w powiecie gostynińskim z 4 marca 1928 r.

Nr listy	Nazwa partii / komitetu wyborczego	Liczba głosów	%
1.	BBWR	2764	8,00
2.	Polska Partia Socjalistyczna	9256	26,9
3.	PSL „Wyzwolenie”	377	1,1
4.	Bund	598	1,7
5.	„Poalej Syjon” – Lewica	78	0,2
10.	Stronnictwo Chłopskie	12015	34,9
12.	Chłopskie Stronnictwo Radykalne	29	0,1
13.	Jedność Robotniczo-Chłopska (komuniści)	280	0,9
18.	Blok Mniejszości Narodowych w Polsce	4508	13,1
24.	Lista Katolicko-Narodowa	3788	11
25.	Polski Blok Katolicki PSL „Piast” i Chrześcijańskiej Demokracji	419	1,2
33.	Ogólnozydowski Narodowy Blok Wyborczy do Sejmu i Senatu	339	1,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu...*, dz. cyt., s. 14.

znacznie PPS (14,4%) i Blok Mniejszości Narodowych (12,4%). Bezkonkurencyjne na obszarze powiatu gostynińskiego Stronnictwo Chłopskie otrzymało w Sejmie tylko 5,6% mandatów⁵³.

W okresie autorytarnych rządów Józefa Piłsudskiego (1928–1935)

Po wyborach parlamentarnych aktywność ugrupowań sceny politycznej powiatu gostynińskiego uległa osłabieniu. Partie polityczne skupiły się na analizie wyników wyborczych i opracowaniu strategii dalszej działalności. Jak informował w sprawozdaniach sytuacyjnych starosta Bolesław Grabowski, „strajków nie było, tendencji strajkowych nie zauważono, związki zawodowe nie przejawiały godnej aktywności”⁵⁴.

Zwycięstwo BBWR wzmocniło pozycję obozu piłsudczyków, inspirując go do rozbudowy struktur partyjnych na szczeblu województw i powiatów. W latach 1928–1930 powołano rady powiatowe organizacji, wyłoniono sekretarzy wojewódzkich BBWR-u⁵⁵. Wiele uwagi poświęcono działalności agitacyjnej i pro-

⁵³ *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu...*, dz. cyt., s. XXXIX; T. Nałęcz, *Odzyskana niepodległość*, [w:] H. Samsonowicz, J. Tazbir, T. Łepkowski, T. Nałęcz, *Polska. Losy państwa i narodu*, Warszawa 1992, s. 532.

⁵⁴ APP, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1

⁵⁵ A. Chojnowski, *Piłsudzczy u władzy...*, dz. cyt., s. 69–87. W woj. warszawskim funkcję tę pełnił Zygmunt Pastuszyński.

pagandowej bloku, organizowano zjazdy z udziałem wojewodów oraz posłów i senatorów z danego okręgu, troszczono się o wykształcenie lokalnej elity politycznej⁵⁶. Pod koniec lat 20. utworzono terenowe struktury BBWR we wszystkich gminach powiatu gostyńskiego, powołując mężów zaufania. W Gąbinie na czele Koła BBWR stanął burmistrz Leonard Janczewski, w Dobrzykowie sekretarz gminy Ignacy Flaczyński⁵⁷. Do BBWR-u należał też proboszcz parafii Czermno ks. Stanisław Malicki⁵⁸.

O intensywności działań BBWR w powiecie gostyńskim może świadczyć fakt, iż podczas wiecu z udziałem 250 osób w sierpniu 1928 r. w Gąbinie, kiedy poseł SN Mieczysław Fijałkowski krytykował rząd, uczestnicy zgromadzenia zmusili go do opuszczenia lokalu⁵⁹.

Ważnym zadaniem BBWR było pielęgnowanie tradycji patriotycznych, rozbudzanie świadomości historycznej społeczeństwa oraz budowanie legendy Marszałka przez ukazywanie jego roli w odzyskaniu niepodległości i pokonaniu bolszewików. Uroczystości obchodzono imieniny Piłsudskiego, rocznicę odzyskania niepodległości i zwycięstwa nad Armią Czerwoną.

27 października 1928 r. Rada Miejska Gąbina podjęła uchwałę w sprawie ufundowania w parku miejskim tablicy pamiątkowej „Ku uczczeniu 10-lecia niepodległości Polski”. W miastach i wioskach powiatu gostyńskiego odprawiono msze św. w intencji ojczyzny, zorganizowano wieczornice i akademie szkolne. Gminy powiatu gostyńskiego wystosowały życzenia do Prezydenta Rzeczypospolitej i Marszałka Józefa Piłsudskiego, za które adresaci nadesłali podziękowania⁶⁰. Wyrazem uznania zasług Marszałka w tworzeniu niepodległego bytu państwa polskiego było nadawanie mu tytułu Honorowego Obywatela przez wszystkie rady miejskie i gminne powiatu gostyńskiego. 29 marca 1929 r. Piłsudski wystosował podziękowanie „za złożony mu hołd”⁶¹.

Podniosły charakter miały obchody 11. rocznicy odzyskania niepodległości w Gąbinie. W przeddzień uroczystości wieczorem urządzono capstrzyk, orkiestra

⁵⁶ Tamże. Działacze lokalni bloku rekrutowali się głównie z urzędników piastujących ważniejsze funkcje w społecznościach lokalnych: burmistrzów, wójtów, pracowników państwowych, członków organizacji społecznych i ziemian.

⁵⁷ Koło BBWR w Dobrzykowie utworzone zostało 29 listopada 1929 r. W zebraniu założycielskim uczestniczyli: wójt gminy Andrzej Mieczkowski, nauczyciele: Władysława Grysiówna, Sylwia Kowalska i Maria Tarwidówna oraz rolnicy: Jakub Bańka, Jan Figiel, Gustaw Neitsch, Stefan Psykowski, Feliks Wilgocki. Wiceprezesem Koła mianowano kierownika szkoły powszechnej Tadeusza Grossa, sekretarzem – urzędnika Józefa Adamczyka, „Tygodnik Gostyński” 1929, nr 34, s. 3–4.

⁵⁸ AAN, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP), sygn. 933, k. 25–28.

⁵⁹ AAN, MSW, sygn. 849, k. 14. Aby uniemożliwić działania opozycji, tworzone bojówki BBWR, których zadaniem było utrudnianie organizacji wieców i zgromadzeń, tamże, sygn. 864, k. 30–32.

⁶⁰ AAN, Związek Powiatów RP, sygn. 1028. Protokół z posiedzenia Wydziału Powiatowego w Gostyninie z 19 grudnia 1928 r.; Uchwała Rady Miejskiej Gąbina z 27 października 1928 r.

⁶¹ Tamże, reskrypt wojewody warszawskiego z 29 marca 1929 r. Postawa gmin powiatu gostyńskiego została odebrana przez wojewodę warszawskiego jako świadectwo „żywych węzłów łączących Wodza Narodu i niestrudzonego bojownika o wolność i wielkość Polski z ludnością województwa warszawskiego”; APW, UWW, sygn. 28, k. 241.

OSP przemaszerowała udekorowanymi w barwy narodowe ulicami miasta. Następnego dnia odprawiono w świątyni uroczyste nabożeństwo z udziałem starosty Bolesława Grabowskiego, komendanta powiatowego Policji Państwowej Franciszka Jarzęckiego, komendanta WF i PW kpt. Władysława Falcmana, radnych, urzędników, członków OSP, przedstawiciele cechów rzemieślniczych, szkół, harcerzy, organizacji sportowych, stowarzyszeń religijnych i wiernych. Przemówienie okolicznościowe wygłosił ks. dziekan Bronisław Kaczorowski. Następnie odbył się przemarsz na cmentarz katolicki, gdzie starosta gostyniński dokonał odsłonięcia pomnika pamięci poległych 11 listopada 1918 r. peowiaków Aleksandra Rojewskiego i Edwarda Wierzbickiego. Dwudniowe obchody zakończyła wieczornica, przygotowana przez Bolesława Forembkiego w szkole powszechnej⁶².

11 listopada 1930 r., w trakcie obchodów 12. rocznicy odzyskania niepodległości i 10-lecia zwycięstwa nad bolszewikami, odsłonięto na fasadzie gąbińskiego ratusza płaskorzeźbę Józefa Piłsudskiego⁶³, natomiast 19 marca 1931 r. umieszczono poniżej tablicę memoratywną, upamiętniającą 10 poległych obrońców ojczyzny z lat 1918–1920⁶⁴. Gąbinianie wspierali też zbiórki pieniężne na tzw. Dom Narodowy, z funduszu którego organizowano uroczystości patriotyczne. W 1927 r. zebrano na ten cel 246,51 zł, dwa lata później 297,11 zł⁶⁵.

W 1932 r., w czasie obchodów rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja, przeniesiono w Gąbinie prochy powstańców styczniowych z terenu dawnej ujeżdżalni do wspólnego grobu-pomnika poległych peowiaków. Z honorami na cmentarz odprowadziły je organizacje społeczne, legioniści, peowiaci, członkowie OSP, młodzież i społeczeństwo. Śladem tych wydarzeń pozostał napis na pomniku: „Powstańcom poległym w roku 1863 w walce o wolność Ojczyzny, w dniu przeniesienia prochów wdzięczni rodacy Gąbina. Gąbin 3 maja 1932 r.”⁶⁶.

Spółeczeństwo powiatu gostynińskiego z radością przyjęło wiadomość o powierzeniu sakry biskupiej pochodzącemu z Gostynina ks. Stefanowi Walczykiwiczowi. Z okazji jego konsekracji na sufragana łuckiego władze powiatu przesłały gratulacje i życzenia⁶⁷.

⁶² Tamże, sygn. 50, k. 11; „Tygodnik Gostyniński” 1929, nr 31, s. 4.

⁶³ APW, UWW, sygn. 28, k. 241. Z tej okazji odsłonięto też płaskorzeźbę J. Piłsudskiego w Gostyninie oraz tablicę z nazwiskami poległych. Podobną tablicę umieszczono na pomniku z popiersiem Marszałka w Dobrzykowie.

⁶⁴ Zob. na ten temat: G. Gołębiowski, *Rocznicowe uroczystości państwowe w Gąbinie w latach 1928–1931*, [w:] Z.P. Kruszewski, Z.J. Zasada (red.), *Tak rodziła się niepodległość. W 100-lecie powstania wolnej Polski*, Płock–Włocławek 2018, s. 89–111; B. Zalewska-Opasińska, *Postawy społeczeństwa powiatu gostynińskiego w okresie wojny sowiecko-polskiej 1919–1920*, „Niepodległość i Pamięć” 2021, nr 1, s. 91–119.

⁶⁵ „Tygodnik Gostyniński” 1927, nr 13, s. 3; 1929, nr 16, s. 4. Akcję gromadzenia funduszy na Dom Narodowy prowadzono również w innych gminach powiatu gostynińskiego. W 1927 r. wymienione poniżej gminy przekazały na ten cel: Czermno – 36,05 zł, Dobrzyków – 22,50 zł, Pacyna – 61 zł, Sanniki – 79,95 zł, Słubice – 37,80 zł.

⁶⁶ J. Borysiak, *Tradycje powstania styczniowego w Gąbinie*, „Tygodnik Płocki” 1977, nr 5.

⁶⁷ AAN, Związek Powiatów RP, sygn.1028. Protokół z posiedzeń Wydziału Powiatowego w Gostyninie z 19 grudnia 1928 r.

Uwagę Sejmiku Powiatowego i jego organu wykonawczego – Wydziału Powiatowego absorbowały w tym czasie istotne dla lokalnej społeczności zagadnienia: ustalenie wydatków budżetowych dla powiatu i gmin, uporządkowanie dróg powiatowych i gminnych, uruchomienie ambulatorium sejmikowego w Gąbinie, organizacja opieki społecznej, zdrowotnej i weterynaryjnej, kontynuacja budowy szkół powszechnych w Czermnie i Sierakowie oraz szpitala psychiatrycznego w Gostyninie⁶⁸.

Oprócz wspomnianych spraw zajmowano się przeprowadzeniem wyborów uzupełniających do Wydziału Powiatowego. Podejmowano również wiele działań o charakterze normatywnym. Na wniosek Powiatowej Komisji Drogowo-Budowlanej zobligowano rady miejskie i gminne do uchwalenia statutu o powinnościach drogowych w naturze na rzecz dróg gminnych.

W 1929 r. w Sejmiku Powiatowym w Gostyninie funkcjonowały następujące komisje: Rewizyjna, Rolno-Leśna, Opieki Społecznej, Kulturalno-Oświatowa i Drogowo-Budowlana⁶⁹. O intensywności prac samorządu powiatowego świadczyć może liczba spraw rozpatrzonych w roku sprawozdawczym 1928/1929. Wydział Powiatowy odbył wtedy 16 posiedzeń, w trakcie których rozpatrzył 523 sprawy. Pięć lat później – 14 posiedzeń, podczas których zajmował się 556 sprawami⁷⁰.

Aby zaprezentować dorobek powiatu gostynińskiego w pierwszym dziesięcioleciu niepodległości, władze samorządowe podjęły przygotowania do uczestnictwa w Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu oraz w wystawie regionalnej w Płocku. Na ten cel wyasygnowano z budżetu Powiatowego Związku Komunalnego sumę 3600 zł. Postanowiono zaprezentować m.in. makietę szpitala oraz 32 rysunki ze zdobnictwem przygotowane przez szkołę powszechną i 5 eksponatów z robót ręcznych⁷¹.

Równolegle kontynuowały działalność obecne w życiu politycznym powiatu ugrupowania. W październiku 1928 r. niektórzy działacze gostynińskiego oddziału „Poalej Syjon” – Lewica zmienili barwy partyjne, przechodząc do Bundu⁷². Pomimo zmian pod koniec 1928 r. „Poalej Syjon” – Lewica liczyła w Gąbinie ok. 40 członków⁷³.

W omawianym okresie uaktywnili się członkowie Niezależnej Socjalistycznej Partii Pracy (NSPP), którzy podjęli przygotowania do utworzenia w Gostyninie i okolicach struktur okręgowych i oddziałowych ugrupowania. Aby przeszkolić

⁶⁸ Tamże. Protokół z posiedzenia Wydziału Powiatowego w Gostyninie z 21 sierpnia 1929 r. Gostynin podarował pod budowę grunt o powierzchni 11 włók.

⁶⁹ Tamże, sygn. 1027. Protokół z posiedzenia Sejmiku Powiatowego w Gostyninie z 4 czerwca 1929 r.; sygn. 1028. Protokół z posiedzenia Wydziału Powiatowego w Gostyninie z 19 grudnia 1928 r.

⁷⁰ AAN, Związek Powiatów RP, sygn. 1027. Sprawozdanie z działalności Wydziału Powiatowego w Gostyninie za okres 1 kwietnia 1928–31 marca 1929; sygn. 1028. Sprawozdanie z działalności Wydziału Powiatowego w Gostyninie za okres 1 kwietnia 1933–31 marca 1934.

⁷¹ Tamże, sygn. 1028. Protokół z posiedzenia Wydziału Powiatowego w Gostyninie z 14 maja 1929 r.

⁷² APP, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1.

⁷³ Tamże. Jednym z najaktywniejszych działaczy ugrupowania był Icek Frycz z Łodzi.

mężów zaufania w organizacji agend partii, Centralny Komitet NSPP delegował do Gostynina swych działaczy: Sterlichta i Kruka⁷⁴. Rozpoczęto kolportaż dwutygodnika „Robotnik i Chłop”. Akcję rozprowadzania prasy koordynował Jakub Karasiński. Inny działacz ugrupowania Josek Michalski próbował utworzyć na terenie powiatu Oddział Związku Zawodowego Robotników Niefachowych⁷⁵.

Ton życiu politycznemu w powiecie nadawali przede wszystkim ludowcy. Ich lider Andrzej Czapski w pierwszym z poselskich wystąpień zaznaczył opozycyjne stanowisko wobec sanacji⁷⁶. 27 maja 1928 r. Rada Naczelna Stronnictwa Chłopskiego podjęła uchwałę o przejściu ugrupowania do zdecydowanej opozycji antyrządowej i kategorycznym zwalczaniu wszystkich posunięć rządu „tak politycznych, jak też gospodarczej i społecznej natury”⁷⁷.

Oficjalna zmiana stanowiska ugrupowania wobec rządu znalazła odzwierciedlenie w wystąpieniach Czapskiego, zarówno na forum parlamentu, jak i w przemówieniach wygłaszanych w trakcie spotkań z wyborcami. Największy okres aktywności ludowców przypadł na uroczystość Zielonych Świątek. 19 maja 1929 r. Andrzej Czapski zorganizował wiec poselski podczas odpustu parafialnego w Dobrzykowie (w ogrodzie Gustawa Neutscha). W zgromadzeniu uczestniczyło 300 osób. Poseł czynił zarzuty rządowi za bezcelowe wydawanie pieniędzy na bezrobotnych, a małe nakłady na regulację rzek i rolnictwo. Postulował redukcję części etatów administracji państwowej oraz skrócenie służby wojskowej do roku, by zmniejszyć wydatki na Ministerstwo Spraw Wojskowych. Obwinał „Jedynkę” za brak reform w państwie i podniesienie stóp procentowych przez Bank Polski⁷⁸.

Dzień później Czapski zorganizował wiec w Trębkach. W trakcie spotkania podsumował działalność Sejmu II kadencji do maja 1929 r., zapoznał zebranych z treścią wystąpień posłów SCh na forum parlamentu, przyrzekał, „iż nigdy swoich wyborców – chłopów nie zdradzi i lokajem Janaszów, Radziwiłłów i innych książąt i hrabiów nie będzie”⁷⁹. Nawoływał do jednoczenia się chłopów pod sztandarem Stronnictwa Chłopskiego. Pomimo obszernego programu prelegent nie osiągnął celu, gdyż w wiecu uczestniczyło tylko 35 osób⁸⁰.

Administracja sanacyjna podjęła drastyczne kroki w celu ograniczenia wpływów SCh w powiecie. Rozwiązano Sejmik i Wydział Powiatowy, w kwietniu

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ Mężami zaufania NSPP w gminach powiatu gostynińskiego byli: Czesław Błaszczuk z Gębina, Głogucki z miejscowości Skoki, Josek Michalski z Gostynina, Kłopacki z Gorzewa, Lisowski z Lucienia i Józef Piławski z Soczewki.

⁷⁶ Jak ustalił A. Łuczak (*Andrzej Czapski...*, dz. cyt., s. 301), na taką postawę Czapskiego miało wpływ usunięcie z sali sejmowej posłów komunistycznych, co odczytywał jako brak poszanowania zasad konstytucyjnych.

⁷⁷ Tamże.

⁷⁸ APP, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1.

⁷⁹ A. Łuczak *Andrzej Czapski...*, dz. cyt., s. 301.

⁸⁰ APP, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1. Zanim Czapski przyjechał do Trębek, ludzie zdążyli się już rozejść po nabożeństwie do domów.

1928 r. ogłoszono nowe wybory do organów samorządowych, argumentując, iż dotychczasowy skład Sejmiku „nie odzwierciedla politycznych nastrojów miejscowej ludności”⁸¹. Wybory przebiegały w atmosferze walki politycznej między BBWR a SCh. Ich skutkiem było zmniejszenie wpływów SCh w Sejmiku Powiatowym (z 17 do 12 reprezentantów) oraz utrata mandatu członka Wydziału Powiatowego przez Andrzeja Czapskiego⁸². Przewodniczącym Sejmiku został starosta Bolesław Grabowski. Funkcję sekretarza pełnił Władysław Frank.

Tabela 3. Skład Sejmiku Powiatowego w Gostyninie w 1929 r.

Lp.	Imię i nazwisko członka	Miejscowość/gmina
1.	Bronisław Gancarczyk	Gostynin
2.	Józef Higersberger	Gostynin
3.	Michał Żyliński	Gostynin
4.	Władysław Kurkowski	Gąbin
5.	Franciszek Pietrzak	Gąbin
6.	Feliks Nejman	Świniary, gm. Czermno
7.	Emil Urban	Juliszew, gm. Czermno
8.	Józef Drozdowski	Mokre Polskie, gm. Duninów
9.	Jan Skowroński	Goreń Duży, gm. Duninów
10.	Stanisław Kołodziejczyk	Lisewo, gm. Dobrzyków
11.	Jan Rzepecki	Strzemeszno, gm. Dobrzyków
12.	Franciszek Grabarczyk	Emilianów, gm. Lucień
13.	Jan Urbański	Dobre, gm. Lucień
14.	Adam Paliwoda	Zdwórz, gm. Łąck
15.	Feliks Paliwoda	Koszelówka, gm. Łąck
16.	Grzegorz Majewski	Łuszczanów, gm. Pacyna
17.	Jan Stępień	Kamień, gm. Pacyna
18.	Walenty Pasikowski	Kozice, gm. Rataje
19.	Roman Markiewicz	Polesie, gm. Rataje
20.	Kazimierz Łykowski	Osmolin, gm. Sanniki
21.	Józef Szafraniec	Szkarada, gm. Sanniki
22.	Feliks Florczak	Osada, gm. Skrzany
23.	Jan Rybiński	Feliksów, gm. Skrzany
24.	Michał Wodziński	Sierakówek, gm. Skrzany
25.	Jan Cieślak	Potok, gm. Słubice
26.	Wiesław Skarżyński	Studzieniec, gm. Słubice
27.	Władysław Kaszewski	Helenów, gm. Szczawin
28.	Franciszek Łuczak	Suserz, gm. Szczawin

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych AAN, Związek Powiatów RP, sygn. 1027. Protokół z posiedzenia Sejmiku Powiatowego w Gostyninie z 4 czerwca 1929 r.

⁸¹ A. Łuczak, *Andrzej Czapski...*, dz. cyt., s. 302.

⁸² Miejsce Czapskiego zajął jego kontrkandydat – ziemianin Stefan Plewiński.

Posiedzeniom Wydziału Powiatowego przewodniczył starosta. W 1929 r., wobec zrzeczenia się mandatu przez Stefana Plewińskiego, przeprowadzono wybory uzupełniające, w wyniku których do Wydziału Powiatowego wszedł ponownie Andrzej Czapski⁸³.

W świetle sprawozdań Wydziału Powiatowego z lat 1929–1930, Andrzej Czapski był jednym z najaktywniejszych samorządowców: członkiem Powiatowej Komisji Rolnej i Leśnej, inicjatorem zorganizowania przez Okręgowy Związek Kółek Rolniczych i Okręgowe Towarzystwo Rolnicze wystawy rolniczo-przemysłowej w Gostyninie (6 IX 1929 r.), wspierał też działalność ZMW, inicjował stypendia dla uczniów szkół rolniczych⁸⁴.

Tabela 4. Skład Wydziału Powiatowego w Gostyninie w 1928 r.

Lp.	Imię i nazwisko członka	Miejscowość/gmina
1.	Bronisław Gancarczyk	Gostynin
2.	Kazimierz Łykowski	Osmolin, gm. Sanniki
3.	Franciszek Pietrzak	Gąbin
4.	Stefan Plewiński	Pomorzanki, gm. Rataje
5.	Józef Szafraniec	Szkarada, gm. Sanniki
6.	Michał Wodziński	Sierakówek, gm. Skrzany

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych AAN, Związek Powiatów RP, sygn. 1028. Protokół z posiedzenia Wydział Powiatowego w Gostyninie z 19 grudnia 1928 r.

W 1929 r. burmistrzem Gostynina był Władysław Kożuchowski, a burmistrzem Gąbina Leonard Janczewski. Głośnym echem odbiły się na obszarze powiatu wyniki szczegółowej rewizji gospodarki miejskiej Gostynina, przeprowadzone na zlecenie Wydziału Powiatowego przez inspektora samorządu gminnego Józefa Olszewskiego.

Z protokołu pokontrolnego wynikało, że urzędowanie gostynińskiego magistratu miało „cechy przestępstwa natury kryminalnej”. Miasto było zadłużone z powodu „masowego wystawiania weksli bez upoważnienia Rady Miejskiej”. Wobec powyższych zarzutów Wydział Powiatowy wystąpił do Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego o odwołanie całego składu magistratu. Wytoczono też postępowanie dyscyplinarne inspektorowi samorządu gminnego Józefowi Olszewskiemu. Na trzy miesiące zastąpił go Stanisław Korzeniowski, po nim funkcję tę powierzono Józefowi Czereyskiemu⁸⁵.

⁸³ AAN, Związek Powiatów RP, sygn. 1027. Protokół z posiedzeń Sejmiku Powiatowego w Gostyninie z 4 czerwca 1929 r. Najpoważniejszym konkurentem Czapskiego w wyborach był Roman Higersberger z Rataj, który otrzymał o jeden głos mniej; *Czapski redivivus*, „Tygodnik Gostyniński” 1929, nr 14.

⁸⁴ AAN, Związek Powiatów RP, sygn. 1028. Protokoły z posiedzeń Wydziału Powiatowego w Gostyninie z lat 1929–1930.

⁸⁵ AAN, Związek Powiatów RP, sygn. 1028. Protokoły z posiedzenia Wydziału Powiatowego w Gostyninie z dnia 14 grudnia 1929 r. oraz z dnia 28 sierpnia 1930 r. Postanowiono też skierować do prokuratora Sądu Okręgowego w Płocku wniosek o wszczęcie postępowania przeciwko bur-

Skutkiem konfliktu między władzami miejskimi a Wydziałem Powiatowym było odwołanie burmistrza Gostynina i członków magistratu oraz wprowadzenie na okres od 23 października 1931 r. do 31 lipca 1932 r. zarządu komisarycznego w mieście. Funkcję komisarza powierzono Romanowi Wojciechowskiemu⁸⁶.

Wpływy BBWR w powiecie gostynińskim próbowała neutralizować endecja, wspierana przez duchowieństwo. Z uwagi na utrudnianie jej działalności przez sanację skupiła się ona na pozyskaniu sympatyków w małych społecznościach lokalnych. Wspomagały ją organizowane w parafiach koła Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej⁸⁷. W 1929 r. w Zarządzie Koła Młodzieży Polskiej w Gąbinie znajdowali się: Jadwiga Jankowska, Stefan Jankowski, Helena Lendzion, Walenty Sapiński, Stanisław Siedlecki, Styliński⁸⁸.

W czerwcu 1929 r. nastąpiła zmiana na stanowisku prezesa Powiatowego Zarządu SN, Stefana Plewińskiego zastąpił lekarz miejski z Gostynina Stefan Zakrzewski⁸⁹. SN organizowało w Gostyninie i okolicach wiece skierowane przeciwko sanacji, czemu starała się przeciwdziałać administracja prorządowa. Przykładem może być rozwiązanie przez policję wiecu w Słomkowie (gm. Pacyna) zorganizowanego przez Jana Duchę 10 lutego 1931 r.⁹⁰

Na obszarze powiatu gostynińskiego uwidoczniła się też PPS – Lewica. Wiele emocji wzbudziło aresztowanie 6 czerwca 1929 r., na mocy decyzji Sądu Grodzkiego w Gostyninie, miejscowego działacza Bronisława Rutkowskiego. Oskarżono go o kradzież pierwowzoru pieczęci z herbem Gostynina⁹¹.

Większą popularnością cieszył się w powiecie gostynińskim drugi odłam partii: PPS – Frakcja Rewolucyjna. W 1930 r. jej Komitet Powiatowy mieścił się przy ul. Zamkowej 1 w Gostyninie. 1 września 1930 r. w budynku pocerkiewnym w Gostyninie odbyło się zebranie przedwyborcze ugrupowania z udziałem ok. 300 osób. Referat o ówczesnej sytuacji politycznej wygłosił instruktor Okręgowego Komitetu – Pluskowski z Płocka. Prelegent dowodził, że jego ugrupowanie jest prorządowe, popiera działania Piłsudskiego, zwrócił uwagę na założenia polityki

mistrzowi W. Kożuchowskiemu i członkom magistratu: Izraelowi Albersztajnowi, Bronisławowi Gancarczykowi, Julianowi Fitzke i Józefowi Kapturowskiemu.

⁸⁶ Tamże, Protokół z posiedzenia Wydziału Powiatowego w Gostyninie z 23 października 1931 r.

⁸⁷ Proboszcz parafii Gąbin ks. B. Kaczorowski zorganizował w tym celu 30 lipca 1927 r. spotkanie sekretarza generalnego do spraw społecznych w diecezji płockiej ks. Józefa Strojnowskiego z przedstawicielami miejscowej inteligencji, zachęcając do objęcia patronatu nad Stowarzyszeniem Młodzieży Polskiej, „Miesięcznik Pasterski Płocki” 1927, nr 10, s. 357–358.

⁸⁸ J. Szczepański, *Dzieje Gąbina...*, dz. cyt., s. 371; Utworzonym w 1926 r. Stowarzyszeniem Młodzieży Męskiej w Gostyninie opiekował się ks. Julian Przygódzki, a Stowarzyszeniem Młodzieży Żeńskiej Amelia Krzyżanowska, „Miesięcznik Pasterski Płocki” 1927, nr 9, s. 331.

⁸⁹ Oprócz S. Zakrzewskiego w gronie członków SN znajdowali się znani działacze ziemi gostynińskiej: Wiesław Skarzyński ze Studzieńca, Jan Pińkowski z Nowego Brwilna, Franciszek Pietrzak z Gąbina.

⁹⁰ APW, UWW, sygn. 57, k. 8. Przeciwko organizatorowi wiecu skierowano doniesienie do Sądu Grodzkiego w Gąbinie.

⁹¹ APP, Starostwo Powiatowe w Gostyninie. Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1. Ostatecznie Rutkowski został zwolniony z aresztu za kaucją w wysokości 150 zł.

zagranicznej. W ocenie gostynińskiego starosty przemówienie Pluskowskiego wywarło „dodatnie wrażenie na zebranych robotnikach”, z czego można wnioskować, że pozostawali oni pod wpływem PPS⁹².

W końcu lat 20. wśród społeczności żydowskiej powiatu gostynińskiego głośna była idea „Erec Israel”. W związku z krwawymi wydarzeniami w Palestynie i zaatakowaniem osiedli żydowskich przez Arabów zorganizowano wiece protestacyjne. Jeden z nich, przygotowany przez Związek Ortodoksów i Syjonistów, miał miejsce 4 września 1929 r. w Gąbinie. Wzywano młodzież żydowską do emigracji i podjęcia walki z Arabami, skrytykowano władze brytyjskie za tolerancyjną postawę wobec wystąpień⁹³. Przeciwno syjonistom występował Bund, który podczas zebrania odrzucał ideę kolonizacji Żydów w Palestynie jako nierealną i starał się zniechęcać do gromadzenia funduszy na ten cel⁹⁴.

Wielkim wydarzeniem w powiecie gostynińskim była wizyta 29 maja 1930 r. prezydenta Rzeczypospolitej Ignacego Mościckiego z okazji otwarcia w Gostyninie stadionu im. Józefa Piłsudskiego oraz złotego jubileuszu działalności Ochotniczej Straży Pożarnej. Poprzedzono ją podjęciem (26 maja 1930 r.) przez Radę Miejską uchwały o nadaniu głowie państwa tytułu Honorowego Obywatela Gostynina⁹⁵. Powitanie Ignacego Mościckiego przez starostę powiatu Bolesława Grabowskiego, komisarza Jana Babuchowskiego, pastora Filipa Szmida i przedstawiciela gminy żydowskiej nastąpiło przy bramie tryumfalnej. Dostojny gość otrzymał srebrną tacę z napisem: „Najdostojniejszemu Panu Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej Prof. Doktorowi Ignacemu Mościckiemu chleb i sól w hołdzie ofiaruje m. Gostynin” oraz kilim z Sannik i skrzynię ludową z Gąbina. Następnie prezydent dokonał przeglądu oddziałów PW, POW, OSP i ZHP, odwiedził świątynię pod wezwaniem św. Marcina, gdzie został powitany przez ks. dziekana Apolinarego Kaczyńskiego, wręczył na placu ćwiczeń dyplom uznania OSP z Gostynina, obejrzał budowę szpitala psychiatrycznego i udał się na stadion, aby obejrzeć pokaz gimnastyczny w wykonaniu 400 uczniów⁹⁶.

5 czerwca 1930 r. Rada Miejska Gąbina podjęła uchwałę o nadaniu tytułu Honorowego Obywatela urodzonemu w tym mieście Ministrowi Spraw Wewnętrz-

⁹² Tamże. Ugrupowanie starało się pozyskać swoich wyborców, organizując m.in. akcje charytatywne. 30 listopada Komitet Robotniczy PPS – Frakcja Rewolucyjna zorganizował w Gąbinie kwestę publiczną, z której dochód przeznaczono na gwiazdkę dla biednych dzieci.

⁹³ „Tygodnik Gostyniński” 1929, nr 22, s. 4; nr 23, s. 4; J. Szczepański, *Społeczność żydowska Mazowska...*, dz. cyt., s. 263.

⁹⁴ Różne postawy wobec kwestii osiedlania się Żydów w Palestynie prowadziły często do konfliktów, czego przykładem była bójka na pięści między bundzistami a syjonistami 22 września 1929 r., zakończona interwencją policji, „Tygodnik Gostyniński” 1929, nr 24, s. 4.

⁹⁵ Szeroko na ten temat: J. Kazimierski, *Dzieje Gostynina...*, dz. cyt., s. 516; B. Konarska-Pabiniak *Praśa lokalna w Gostyninie...*, dz. cyt., s. 66; E. Walczak, dz. cyt., s. 422–424. Uroczystość połączono ze Świętem PW, z udziałem drużyn z sześciu powiatów: działdowskiego, gostynińskiego, mławskiego, płockiego, płońskiego i sierpeckiego; *Pięćdziesięciolecie Gostynińskiej Straży Ochotniczej*, „Mazowsze Płockie i Kujawy” 1930, nr 9–10, s. 62–66.

⁹⁶ E. Walczak, dz. cyt., s. 422–424. Program pobytu prezydenta Mościckiego w Gostyninie przygotował kpt. Władysław Falcman – komendant powiatowy W-F i PW.

nych Felicjanowi Sławojowi Składkowskiemu. Stosowny dyplom został wręczony przez delegację w składzie: burmistrz Leonard Janczewski, sędzia Antoni Tuszyński i członek Sejmiku Władysław Kurkowski⁹⁷.

W 1930 r. starostą powiatowym był w dalszym ciągu kpt. Bolesław Grabowski, zastępcą starosty Jan Wasylkiewicz, powiatowym komendantem Policji Państwowej komisarz Franciszek Jarzęcki, naczelnikiem Urzędu Skarbowego K. Grapow, sejmikowym lekarzem weterynarii dr Stanisław Bakun, inspektorem szkolnym na powiat gostyński Franciszek Kosikowski, kierownikiem Powiatowego Zarządu Drogowego inż. Bronisław Tomaszewski⁹⁸.

W tym okresie lider Stronnictwa Chłopskiego Andrzej Czapski kontynuował intensywną działalność polityczną. Wobec zaostrzenia sytuacji politycznej i odrzucenia przez Piłsudskiego apelu Marszałka Sejmu Ignacego Daszyńskiego o utworzenie rządu koalicyjnego, obejmującego sanację i stronnictwa lewicy parlamentarnej w grudniu 1929 r. doszło w Sejmie do powstania bloku sześciu ugrupowań centrowo-lewicowych zwanego „Centrolewem”⁹⁹. Ugrupowania Centrolewu tworzyły opozycję antysanacyjną, której działalność uwidoczniła się również na terenie powiatu gostyńskiego. W sierpniu 1930 r. podczas wiecu w Trębkach i Soczewce przywódca ludowców ostro skrytykował działalność sanacyjnego rządu, wzywając zebranych do bojkotu wyrobów monopolowych. We wrześniu zorganizował wiec w Gostyninie, podczas którego podniósł sprawę odpowiedzialności ministra Czechowicza za przekroczenie budżetu państwa bez konsultacji z Sejmem oraz konfrontował zapisy konstytucji z decyzjami rządu, domagając się jego rozwiązania¹⁰⁰. 25 sierpnia 1930 r. powołano nowy rząd na czele z Józefem Piłsudskim, pięć dni później prezydent Ignacy Mościcki rozwiązał Sejm i rozpiął nowe wybory¹⁰¹.

Lider SCh podjął pertraktacje ze stronnictwami Centrolewu w sprawie ułożenia listy wyborczej. 4 października 1930 r. podczas zebrania 60 delegatów w Łowiczu ustalono kolejność kandydatów na posłów z ramienia Centrolewu. Pierwsze miejsce na liście przypadło Andrzejowi Czapskiemu¹⁰².

W celu sparaliżowania opozycji administracja sanacyjna dokonała aresztowania czołowych działaczy Centrolewu, w tym Andrzeja Czapskiego¹⁰³. Skutkowało to skreśleniem Czapskiego z listy wyborczej. Fakt ten wzbudził protest społeczny

⁹⁷ APW, UWW, sygn. 50.

⁹⁸ AAN, Związek Powiatów RP, sygn.1027. Protokoły z posiedzeń Sejmiku Powiatowego w Gostyninie ze stycznia 1930 r.

⁹⁹ W skład Centrolewu weszły: PSL „Piast” NPR, ChD, PPS, PSL „Wyzwolenie” i SCh. Szerzej na ten temat: J. Szczepański, *Życie polityczne...*, dz. cyt., s. 200–201.

¹⁰⁰ APP, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1; A. Łuczak, *Andrzej Czapski...*, dz. cyt., s. 303.

¹⁰¹ Zarządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 30 sierpnia 1930 r. o wyborach do Sejmu i Senatu.

¹⁰² Szerzej na ten temat: J. Kazimiński, *Dzieje Gostynina...*, dz. cyt., s. 597–598; A. Łuczak, *Andrzej Czapski...*, dz. cyt., s. 303; J. Szczepański, *Życie polityczne...*, dz. cyt., s. 202.

¹⁰³ A. Łuczak, *Andrzej Czapski...*, dz. cyt., s. 303. Czapski został skazany na dwa miesiące więzienia za wystąpienia antyrządowe podczas wieców w Trębkach i Soczewce w sierpniu 1930 r. Osadzono go w więzieniu cywilnym.

stwa powiatu gostynińskiego. Jego wyrazem był m.in. bojkot wyborów sejmowych przez znaczną część sympatyków SCh w gminie Dobrzyków, co wpłynęło na obniżenie frekwencji wyborczej (76,2%). We wspomnianej gminie Centrolew poparło 48,4% wyborców, podczas gdy BBWR, któremu w uzyskaniu wysokiego wyniku dopomogli lojalni wobec sanacji koloniści niemieccy, uplasowało się na drugim miejscu, otrzymując 31,2% głosów¹⁰⁴.

Represje w stosunku do opozycji nie przeszkodziły odnieść w powiecie gostynińskim bezapelacyjnego zwycięstwa Centrolewowi, na który w wyborach do Sejmu III kadencji głosowało aż 56,8% wyborców. Największe poparcie otrzymał w gminach Szczawin (67,5%) i Pacyna (65%). Łącznie w gminach wiejskich Centrolew uzyskał 66,3% głosów¹⁰⁵.

Zwycięstwo odniesione w powiecie gostynińskim przez kandydatów z listy nr 7 Związku Obrony Praw i Wolności Ludu nie znalazło jednak odzwierciedlenia w podziale mandatów w parlamencie; wobec aresztowania czołowych działaczy, zmęczenia społeczeństwa kryzysem gospodarczym oraz przedłużających się sporów politycznych w wyborach do Sejmu (16 listopada 1930 r.) oraz do Senatu (23 listopada) Centrolew poniósł klęskę¹⁰⁶.

Drugą lokatę w powiecie gostynińskim zajął BBWR, uzyskując 25% głosów. W porównaniu do wyników wyborów sprzed dwóch lat na BBWR oddało głos aż o 17% więcej wyborców. Ugrupowanie odniosło spektakularne zwycięstwo w Gąbinie, gdzie otrzymało 61,6% głosów, wyprzedzając Stronnictwo Narodowe (18%) oraz PPS – Frakcję Rewolucyjną (8,3%)¹⁰⁷. W gminach wiejskich powiatu gostynińskiego BBWR cieszyło się mniejszą popularnością wyborców, uzyskując łącznie 19,5% głosów. Wart odnotowania jest fakt, że sanacja zdystansowała ugrupowania opozycyjne w gminie Czermno, otrzymując dzięki poparciu mieszkańców narodowości niemieckiej aż 66,7% głosów. Na Centrolew oddano tu 31,3% głosów¹⁰⁸.

Niewielkie poparcie (tylko 1,5%) uzyskała w powiecie gostynińskim PPS – Frakcja Rewolucyjna. W porównaniu z bardzo dobrym wynikiem w 1928 r. (26,8% głosów) poniosła ona porażkę wyborczą (część jej elektoratu przejęły: Centrolew i BBWR). Żaden z wyborców nie oddał natomiast głosu na PPS – Lewicę oraz Jedność Robotniczo-Chłopską; komuniści i lewicowy odłam PPS nie cieszyły się sympatią mieszkańców.

¹⁰⁴ *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu z dnia 16 listopada i 23 listopada 1930 roku*, Warszawa 1935, s. 1–4. Trzecia lokatę w gm. Dobrzyków zajął obóz narodowy z poparciem 20,3% wyborców.

¹⁰⁵ Tamże. Oprócz powiatu gostynińskiego Centrolew odniósł też zwycięstwo w powiatach: łowickim, mińsko-mazowieckim, płockim, płońskim, sierpeckim i sochaczewskim.

¹⁰⁶ W wyborach do Sejmu Centrolew uzyskał tylko 17,7% głosów, co położyło kres planom odsunięcia sanacji od władzy. Szerzej na ten temat: A. Garlicki, *Od maja do Brzeźcia*, Warszawa 1985; J. Szczepański, *Życie polityczne...*, dz. cyt., s. 202–208.

¹⁰⁷ Tamże. Centrolew otrzymał w Gąbinie 165 głosów (6,1%), Bund 110, Jedność Robotniczo-Chłopska 43, Katolicki Blok Ludowy tylko 3 głosy.

¹⁰⁸ Tamże. Niewielkiego poparcia (tylko 1,2%) udzielono w gm. Czermno obozowi narodowemu.

Tabela 5. Wyniki wyborów do Sejmu III kadencji w powiecie gostyńskim dla ugrupowań polskich

Nr listy	Nazwa partii/komitetu wyborczego	Liczba głosów	%
1.	BBWR	7892	25
2.	Polska Partia Socjalistyczna – dawna Frakcja Rewolucyjna	487	1,5
3.	Lista Narodowa	4481	14,2
7.	Centrolew (PPS, PSL „Wyzwolenie”, SCh, PSL „Piast”, NPR)	17971	56,8
5.	Katolicki Blok Ludowy	67	0,2
10.	ZLCh „Samopomoc”	32	0,1
13.	Jedność Robotniczo-Chłopska	-	-
18.	PPS-Lewica	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Statystyki wyborów do Sejmu i Senatu z dnia 16 listopada i 23 listopada 1930 roku*, Warszawa 1935, s. 1–14.

W zestawieniu z wynikami wyborów z 1928 r. o ponad 7% zmniejszyła się frekwencja wyborcza, wynosząc w okręgu wyborczym nr XI (powiaty: gostyński, łowicki i sochaczewski) 82% uprawnionych. W powiecie gostyńskim oddano 31 619 głosów ważnych. W gminach wiejskich frekwencja wyborcza wynosiła 84,8%, unieważniono łącznie 1632 głosy. Pomimo zmniejszenia liczby głoszących frekwencja w okręgu XI należała wciąż do najwyższych na Mazowszu¹⁰⁹.

W stosunku do wyborów z 1928 r. zmniejszyła się polityczna aktywność środowiska żydowskiego, które nie utworzyło wspólnej listy, lecz porozumienia dla celów wyborczych. Bund w połączeniu z Niezależną Socjalistyczną Partią Pracy utworzył Blok Lewicy Socjalistycznej, syjoniści Blok Obrony Praw Narodu Żydowskiego, ortodoksi Ogólnożydowski Narodowy Blok Gospodarczy. Część z nich poparła BBWR, trudno zatem dokonać analizy preferencji wyborczych Żydów w 1930 r.¹¹⁰

W Sejmie III kadencji BBWR otrzymał 55,6% mandatów poselskich, prawica 14%, lewica 14%, centrum 9%, mniejszości narodowe 7,4%¹¹¹.

Po wyborach parlamentarnych obecne na scenie politycznej powiatu gostyńskiego ugrupowania (m.in. BBWR, Centrolew, SN) zlikwidowały swoje komitety wyborcze. Działacze stronnictw opozycyjnych PPS oraz SCh rozpowszechniali wieści o sfałszowaniu wyników wyborów w niektórych okręgach, licząc na ich unieważnienie i przeprowadzenie ponownych. 27 listopada 1930 r. zwolniono z więzienia Andrzeja Czapskiego i oddano go pod dozór policyjny¹¹².

¹⁰⁹ Dla porównania najniższą frekwencję (65,9%) odnotowano w okręgu wyborczym nr 2 (powiaty: warszawski, radzymiński i mińsko-mazowiecki), *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu z dnia 16 listopada i 23 listopada 1930 roku*, dz. cyt., s. 1–14.

¹¹⁰ APW, UWW, sygn. 50, k. 356; J. Szczepański, *Spółeczność żydowska Mazowsza...*, dz. cyt., s. 289.

¹¹¹ A. Próchnik, *Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej – zarys dziejów politycznych*, Warszawa 1957, s. 395.

¹¹² APP, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1.

Lokalni działacze SCh: Feliks Florczak, G. Majewski, Roman Markiewicz, Władysław Kaszewski, Stanisław Kołodziejczyk i Jan Stępień zgłosili 26 stycznia 1931 r. protest na forum Sejmiku Powiatowego z powodu niezapraszania Czapskiego na posiedzenia Wydziału Powiatowego. Wnioskowali o uchylenie zakazu uczestnictwa Czapskiego w pracach organu wykonawczego Sejmiku¹¹³. 5 marca 1931 r. do Wydziału Powiatowego wpłynął reskrypt wojewody warszawskiego o pozbawieniu Andrzeja Czapskiego mandatu członka Wydziału Powiatowego i Sejmiku¹¹⁴.

Prześladowania stosowane przez sanację wobec opozycji zmobilizowały partie chłopskie do poszukiwania nowych rozwiązań. Część ludowców była skłonna poprzeć sanację. Rozbieżności na tym tle doprowadziły do rozłamu w SCh. Lider ugrupowania w powiecie gostynińskim opowiadał się za ścisłym zjednoczeniem ruchu ludowego. W tym czasie zbliżył się do grupy dawnych działaczy PSL „Piaśt”¹¹⁵. 15 marca 1931 r. na kongresie w Warszawie doszło do zjednoczenia PSL „Piaśt”, PSL „Wyzwolenie” oraz Stronnictwa Chłopskiego. Powstała nowa partia, zrzeszająca ludowców pod nazwą Stronnictwo Ludowe (SL). Na jej czele stanął Wincenty Witos. Gostyniński działacz, Andrzej Czapski, po zorganizowaniu 19 maja 1931 r. zebrania zjednoczeniowego ludowców, objął funkcję prezesa Zarządu Powiatowego SL w Gostyninie, a od 1935 r. (równolegle) prezesa Zarządu Wojewódzkiego. Stanowisko to piastował do 1939 r.¹¹⁶

15 listopada 1931 r. odbył się Zjazd Delegatów SL województwa warszawskiego, podczas którego dyskutowano o sytuacji politycznej ludowców, rozdysponowaniu budżetów samorządowych, kryzysowym stanie rolnictwa oraz projektach ustaw o szkolnictwie, samorządzie i zgromadzeniach¹¹⁷.

Pauperyzacja ludności wiejskiej, wyrażająca się drastycznym ograniczaniem zakupów do „soli, nafty i zapalek”, sprzyjała radykalizacji nastrojów społecznych. Stopień ubóstwa rodzin chłopskich odzwierciedlają fragmenty wspomnień Wincentego Witosa: „Nędza na wsi przechodzi wszelkie granice. (...) Na zgromadzeniach, jarmarkach, odpustach widać przeważnie ludzi zabiedzonych, obdartych, noszących na sobie stare, podarte łańchmany. (...) Egzekutorzy chodzą po wsi codziennie, starając się przy pomocy mianowanych komisarzy i policji ścigać zaległe podatki i wysokie, zwykle bezmyślnie nakładane kary. Bardzo często zabierają poduszkę spod głowy lub ostatnią krowę”¹¹⁸.

¹¹³ AAN, Związek Powiatów RP, sygn. 1027. Protokół z posiedzenia Sejmiku Powiatowego w Gostyninie dnia 26 stycznia 1931 r. Wniosek został oddalony na tym samym posiedzeniu z powodu „wytoczenia sprawy Czapskiemu z art.129 i art. 577”.

¹¹⁴ Tamże, sygn. 1028. Protokół z posiedzenia Wydziału Powiatowego w Gostyninie z 5 marca 1931 r.

¹¹⁵ A. Łuczak, *Andrzej Czapski...*, dz. cyt., s. 305.

¹¹⁶ J. Kazimierski, *Dzieje Gostynina...*, dz. cyt., s. 499. Członkiem Rady Naczelnej SL wybrano A. Kujawę.

¹¹⁷ Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego (dalej: AZHRL), Stronnictwo Ludowe 1931–1939 (dalej: SL), sygn. 35, k. 1–6. Uczestnicy wyrazili zaniepokojenie biernością dużej części członków SL, w zestawieniu z aktywną postawą BBWR i SN.

¹¹⁸ Cyt. za: T. Nałęcz, *Odzyskana niepodległość...*, dz. cyt., s. 542.

W pierwszej połowie lat 30. chłopci protestowali przeciwko niskim cenom produktów rolnych oraz wysokim podatkom i opłatom targowym uchwalanym przez samorządy. Wysokość obciążenia podatkowego na mieszkańca powiatu gostynińskiego wynosiła w 1930 r. aż 13,04 zł z 1ha 10,67 zł¹¹⁹. Dochody ludności wiejskiej dramatycznie spadły na skutek tzw. nożyc cen, wysokich podatków oraz powodzi, która nawiedziła nadwiślańskie gminy, niszcząc dobytek¹²⁰.

Rolnicy z powiatu gostynińskiego znaleźli się w gronie strajkujących w woj. warszawskim, powstrzymując zaopatrzenia miast w płody rolne. W prasie obo wiązywał zakaz publikowania tekstów na temat strajków¹²¹. Na wieść o zabiciu pięciu chłopów w czasie strajku w Łapanowie koło Bochni w sierpniu 1932 r. członkowie SL z powiatu gostynińskiego zorganizowali manifestację ulicami Gostynina. Niesiono sztandary ludowców spowite kirem¹²².

3 marca 1933 r. w trakcie Zjazdu Powiatowego SL Gostyninie z udziałem Wincentego Witosa Andrzej Czapski opowiedział się za współpracą z partiami robotniczymi w celu przeciwstawienia się sanacji. Nawiązał kontakty z Julianem Wiczorkiem, działaczem związanym z ruchem komunistycznym (w pow. płockim), i przystąpił do organizowania strajków i demonstracji¹²³.

Część duchowieństwa była przychylnie ustosunkowana do akcji podejmowanych przez Czapskiego. Przykładem może być proboszcz parafii w Sokołowie ks. Telesfor Bogucki, który na pytanie parafian, czy mogą zapisywać się do SL, odpowiedział, że „SL od chwili połączenia się z Witosem, który jest dobrym katolikiem, nie występuje wrogo przeciwko Kościołowi i raczej zasługuje na poparcie”¹²⁴.

Radykalizacja działalności ugrupowań chłopskich wzmocniła aktywność BBWR-u. W lutym 1933 r. ukonstytuował się Zarząd Rady Powiatowej BBWR z przewodniczącym Czesławem Wojciechowskim (lekarz powiatowy), sekretarzem Wacławem Ciećwierzem (kierownik Szkoły Powszechnej w Gostyninie) i skarbnikiem Kazimierzem Janowskim (nauczyciel). Powiatowe struktury BBWR-u ożywiły działalność w związku z wyborami do Zarządu Okręgowego Towarzystwa

¹¹⁹ AAN, Związek Powiatów RP, sygn. 1031. Sprawozdanie opisowe do budżetu Powiatowego Związku Samorządowego w Gostyninie na okres 1935/36. Dla porównania – w r. 1935/36 obciążenie na mieszkańca powiatu z tytułu podatku gruntowego wynosiło 4,84 zł, z 1 ha 4,07 zł.

¹²⁰ Tamże, sygn. 1028. Protokoły z posiedzenia Wydziału Powiatowego w Gostyninie z sierpnia–września 1932 r. W kwietniu 1932 r. mieszkańcy Tokar (gm. Dobrzyków) ubiegali się o zwolnienie z podatku komunalnego w związku z przebytą klęską żywiołową.

¹²¹ *Wiadomości z miast województwa warszawskiego*, „Wyzwolenie” 1932, nr 53 s. 6; nr 57, s. 2. Liczbę strajkujących szacowano na około 100 tys. Aby uniemożliwić rolnikom dotarcie do miast z płodami rolnymi, organizowano blokady dróg. Ludowcy rozprawiali się z „łamistrajkami”, wywracano im wozy, konfiskowano płody rolne, używano wobec nich przemocy.

¹²² J. Kazimierski, dz. cyt., s. 494.

¹²³ Pomimo współpracy z Wiczorkiem Czapski nie akceptował ideologii ruchu komunistycznego, A. Łuczak, *Andrzej Czapski...*, dz. cyt., 305; J. Szczepański, *Andrzej Czapski – trybun gostynińskiej wsi*, „Notatki Płockie” 1983, nr 3, s. 7–14; J. Kazimierski, *Dzieje Gostynina...*, dz. cyt., s. 499.

¹²⁴ APP, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1.

Organizacji i Kółek Rolniczych (OTOiKR)¹²⁵. Koncentrowały uwagę na powołaniu kół w tych gminach, gdzie najwięcej zwolenników miała opozycja, np. w gm. Rataje w lutym 1933 r. zorganizowano cztery koła BBWR: w Białotarsku, Babach Górnych, Sokołowie i Kozicach¹²⁶.

Działania BBWR były wspierane przez prorządowe organizacje: Związek Strzelecki, Koło Oficerów Rezerwy, Związek Peowiaków oraz zrzeszający kobiety Związek Pracy Obywatelskiej Kobiet (ZPOK). Związek Strzelecki skupiał głównie młodzież wiejską, ukierunkowując działalność na likwidację analfabetyzmu, zakładanie bibliotek, naukę strzelania, prowadzenie orkiestr ludowych, teatrów amatorskich, udział w uroczystościach państwowych i kościelnych¹²⁷. W styczniu 1932 r. organizacja liczyła w pow. gostynińskim 440 osób, skupionych w 28 oddziałach, dwa lata później 795 członków. Uczestniczyli oni w zajęciach z obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej w Gostyninie, Gąbinie, Duninowie, Sannikach, Skrzanach i Słubicach. Ćwiczenia koordynował Komendant Powiatowy WF i PW por. Henryk Szela¹²⁸. Zarządowi Powiatowemu Związku Strzeleckiego przewodniczył w 1933 r. Kazimierz Łykowski (ziemianin), jego zastępcą był Aleksander Książek (dyrektor gimnazjum w Gostyninie), sekretarzem Józef Frank (buchalter Wydziału Powiatowego), skarbnikiem Alfons Poinc (urzędnik skarbowy)¹²⁹.

Powołanym w 1929 r. gostynińskim Kołem Oficerów Rezerwy (pierwszym prezesem był starosta Bolesław Grabowski) opiekował się 8. Pułk Artylerii Lekkiej z Płocka, natomiast utworzonym w tym samym roku Związkiem Pracy Obywatelskiej Kobiet kierowała tradycyjnie żona starosty (od 1930 r. Jadwiga Grabowska). Organizacja wspierała sanację, podejmując pracę edukacyjno-charytatywną. W latach 1931–1933 w powiecie gostynińskim funkcjonowały jej dwa oddziały: w Gostyninie i Gąbinie, licząc łącznie 56 członkiń (25 z Gąbina)¹³⁰.

Endecja próbowała oddziaływać na społeczność powiatu gostynińskiego przez młodzież zrzeszoną w Stowarzyszeniach Młodzieży Polskiej (SMP) i OWP. Druga z wymienionych organizacji, przy wydatnej pomocy SN, usiłowała prowadzić akcję werbunkową w wioskach w celu osłabienia Związku Strzeleckiego. W lutym 1933 r., w obecności 30 członków SMP, wikariusz Kuberski poświęcił nowy lokal OWP przy ul. Poprzecznej w Gostyninie. Przemówienie do zebranych wygłosił prezes Zarządu Powiatowego SN dr Stefan Zakrzewski. Warto nadmienić, że w Gostyninie doszło do incydentu odsunięcia od pracy w SMP ks. Jana Sobola. Powodem decyzji podjętej przez władze okręgowe z Płocka miało być dążenie ks. Sobola „do wykluczenia polityki z działalności Stowarzyszenia”¹³¹.

¹²⁵ Tamże. Wśród pięciu członków Zarządu czterech pochodziło z BBWR, jeden z SN (W. Skarżyński).

¹²⁶ J. Kazimierski, *Dzieje Gostynina...*, dz. cyt., s. 504.

¹²⁷ Szerzej na ten temat: J. Odziemkowski, *Wiś i armia w II Rzeczypospolitej*, Wrocław 1988, s. 58–60.

¹²⁸ APW, UWW, sygn. 66, k. 32.

¹²⁹ APP, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1.

¹³⁰ Tamże, Sprawozdanie z działalności Warszawskiego Zrzeszenia Wojewódzkiego Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet za czas 1 kwietnia 1931 r. – 1 kwietnia 1933 r., Warszawa 1933, s. 4–6.

¹³¹ Tamże.

Trudna sytuacja socjalna rodzin robotniczych (w 1932 r. zarejestrowano w pow. gostynińskim 656 bezrobotnych¹³²) inspirowała PPS do podejmowania energicznych działań. 5 lutego 1933 r. miała miejsce w Gostyninie konferencja działaczy ugrupowania, z udziałem posła Ludwika Śledzińskiego. Tematem było ożywienie działalności PPS. Poseł polecił „przeprowadzenie czystki” i stanowczo zażądał wykluczenia z partii wszystkich nieaktywnych członków¹³³.

W lutym 1933 r. odbyło się walne zebranie członków Związku Zawodowego Drobnych Rolników w Gostyninie z udziałem posła Józefa Niskiego. Dokonano wyboru Zarządu Powiatowego w składzie: Adam Zuchowicz (SL, przewodniczący), Tadeusz Kasiński (BBWR, sekretarz), Franciszek Koza (BBWR, skarbnik). Członkami władz powiatowych ugrupowania byli ponadto: Stanisław Marciniak (SL), Stefan Skibiński (BBWR), Władysław Taczyński (BBWR), Stanisław Sobka (SL) i Tomasz Sikorski (BBWR)¹³⁴.

W 1933 r. w powiecie gostynińskim, głównie pod wpływem delegatów z Płocka, uaktywniła się KPP. Wznowiła „kolportaż pism komunistycznych i komunistycznych”, próbowała werbować w swe szeregi robotników papierni w Soczewce, która po wznowieniu produkcji w styczniu 1928 r. znów przeżywała regres. Konspiracyjne spotkania sympatyków KPP z działaczami szczebla okręgowego i centralnego miały miejsce we wsi Dzierżazna¹³⁵. Pomimo protestu robotników przeciwko zamknięciu fabryki oraz upoważnienia delegacji do podjęcia rozmów z właścicielami zakład zlikwidowano, przewożąc maszyny do fabryki papieru w Jeziornie koło Warszawy¹³⁶.

10 marca 1933 r. nastąpiła zmiana na stanowisku gostynińskiego starosty. Kpt. Bolesław Grabowski przeszedł w stan spoczynku, a jego następcą został Józef Libucha¹³⁷.

Sprawdzianem nastrojów społecznych były wyniki wyborów do rad gromadzkich, gminnych i miejskich w latach 1933–1934. Podobnie jak w województwie warszawskim w gminach wiejskich bezapelacyjnie zwyciężył BBWR. Na ogólną liczbę 160 radnych 109 otrzymało mandaty z ramienia BBWR, 33 mandaty przypadły w udziale SL¹³⁸.

¹³² AAN, Związek Powiatów RP, sygn. 1027. Protokół z posiedzenia Sejmiku Powiatowego w Gostyninie z dnia 31 maja 1932 r. Przeciętnie otrzymali oni zasilek w kwocie 183,77 zł na osobę przez okres 13–17 tygodni.

¹³³ APP, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1; J. Kazimierski, *Dzieje Gostynina...*, dz. cyt., s. 504–505. W 1933 r. PPS zorganizowała w pow. gostynińskim trzy zebrania publiczne z udziałem 290 osób.

¹³⁴ APP, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1.

¹³⁵ APW, UWW, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 69; J. Kazimierski, dz. cyt., s. 506.

¹³⁶ APP, Starostwo Powiatowe w Gostyninie, Referat Bezpieczeństwa Publicznego, sygn. 1, k. 1. Więcej na ten temat: M. Chudzyński, *Z dziejów papierni w Soczewce*, „Przegląd Papierniczy” 1976, nr 1, s. 37; J. Gościński, *Walcząca Soczewka*, [w:] *Z walk KPP w Płocku*, Płock 1960, s. 120.

¹³⁷ AAN, Związek Powiatów RP, sygn. 1028. Protokół z posiedzenia Wydziału Powiatowego w Gostyninie z 10 marca 1933 r. Stanowisko wicestarosty powierzono Wawrzyńcowi Blochowi.

¹³⁸ Z. Hemmerling, *Stronnictwo Ludowe na terenie województwa warszawskiego w latach 1931–1939*, [w:] *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu*, Warszawa 1975, s. 110.

Inaczej ukształtowały się wyniki wyborów w miastach. Największe wpływy w Radzie Miejskiej Gostynina miało Stronnictwo Narodowe. Mandaty radnych uzyskali także przedstawiciele mniejszości narodowych – Żydzi i Niemcy. W składzie Rady występował również przedstawiciel PPS i bezpartyjny. Skutkiem wyborów była zmiana na stanowisku burmistrza Gostynina – Władysława Kożuchowskiego zastąpił Michał Jarmoliński. W Gąbinie stanowisko burmistrza objął Władysław Machowski¹³⁹.

Tabela 6. Skład Rady Powiatowej w Gostyninie w 1934 r.

Lp.	Imię i nazwisko członka	Miejscowość/gmina
1.	Michał Jarmoliński	Gostynin
2.	Bronisław Gancarczyk	Gostynin
3.	Wacław Ciećwierz	Gostynin
4.	Roman Zaleski	Gąbin
5.	Władysław Kurkowski	Gąbin
6.	Franciszek Küester	Wymyśle, gm. Czermno
7.	Emil Urban	Juliszew, gm. Czermno
8.	Tadeusz Gross	Dobrzyków
9.	Jan Lis	Górki, gm. Dobrzyków
10.	Feliks Rzepnikowski	Lipianki, gm. Duninów
11.	Jan Skowroński	Goreń Duży, gm. Duninów
12.	Jan Blacha	Wyrobnki, gm. Lucień
13.	Władysław Chmielewski	Stefanów, gm. Lucień
14.	Aleksander Miller	Wola Brwileńska, gm. Łąck
15.	Piotr Miaśkiewicz	Popłacin, gm. Łąck
16.	Józef Kielbasa	Lipińskie, gm. Pacyna
17.	Teodor Kozłowski	Czarnów, gm. Pacyna
18.	Józef Gospodarowicz	Budy Kozickie, gm. Rataje
19.	Feliks Pyszkowski	Teodorów, gm. Rataje
20.	Kazimierz Łykowski	Osmolin, gm. Sanniki
21.	Jan Pikulski	Szkarada, gm. Sanniki
22.	Józef Szafranec	Szkarada, gm. Sanniki
23.	Jan Surna	Sieraków, gm. Skrzany
24.	Michał Wodziński	Sierakówek, gm. Skrzany
25.	Józef Wutka	Słubice
26.	Józef Chudzyński	Wólka Wysoka, gm. Słubice
27.	Jan Czapski	Sewerynów, gm. Szczawin
28.	Antoni Kobyłecki	Dąbrowa, gm. Szczawin

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych AAN, Związek Powiatów RP, sygn. 1027. Protokół z posiedzenia Rady Powiatowej w Gostyninie z 6 grudnia 1934 r.

¹³⁹ AAN, Związek Powiatów RP, sygn.1028. Protokół z posiedzenia Wydziału Powiatowego w Gostyninie z 31 stycznia 1934 r. Do Wydziału Powiatowego wpłynęło wiele protestów w sprawie rzekomych nieprawidłowości przy przebiegu wyborów samorządowych, jednakże w większości zostały one oddalone; APP, Akta miasta Gostynina, sygn. 1. Protokoły z posiedzenia magistratu w 1934 r.; E. Walczak, dz. cyt., s. 386.

Po wyborach samorządowych nastąpił spadek popularności ludowców na wsi, na co miały wpływ animozje wśród działaczy. We władzach wojewódzkich SL dawne SCh reprezentował tylko Andrzej Czapski¹⁴⁰. W 1934 r. dokonano wyboru członków Rady Powiatowej, która zastąpiła Sejmik Powiatowy, oraz Wydziału Powiatowego.

W Radzie Powiatowej przeważającą liczbę stanowili rolnicy (18), jednakże w jej składzie byli też czterej ziemianie oraz nauczyciele, urzędnicy i rzemieślnicy.

W skład Wydziału Powiatowego w 1934 r. wchodziło trzech ziemian, dwóch drobnych rolników i nauczyciel. 6 grudnia 1934 r. do Rady Wojewódzkiej woj. warszawskiego został wybrany przez aklamację ziemianin Teodor Kozłowski z Czarnowa.

Tabela 7. Skład Wydziału Powiatowego w Gostyninie w 1934 r.

Lp.	Imię i nazwisko członka	Miejscowość/gmina
1.	Józef Gospodarowicz	Budy Kozickie, gm. Rataje
2.	Wacław Ciećwierz	Gostynin
3.	Feliks Florczak	Osada, gm. Skrzany
4.	Franciszek Küester	Wymyśle, gm. Czermno
5.	Kazimierz Łykowski	Osmolin, gm. Sanniki
6.	Michał Wodziński	Sierakówek, gm. Skrzany

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych AAN, Związek Powiatów RP, sygn. 1027. Protokół z posiedzenia Rady Powiatowej w Gostyninie z 6 grudnia 1934 r.

W omawianym okresie na obszarze powiatu gostyńskiego prężnie działał ZHP, liczący w 1934 r. 155 członków, oraz paramilitarna Liga Morska i Kolonialna (LMiK). W 1935 r. Obwód Gostyński LMiK skupiał 250 członków. W skład zarządu wchodził m.in.: Jan Marcinkowski, ks. Jan Sobol, Ignacy Flaczyński, Józef Czereyski¹⁴¹. Celem organizacji było kształtowanie poczucia odpowiedzialności za bezpieczeństwo polskiego Wybrzeża oraz gromadzenie środków na Fundusz Obrony Morskiej. Prezesem gostyńskiego Oddziału LMiK był sędzia Antoni Tuszyński¹⁴². Gąbiński Oddział LMiK liczył w 1935 r. 56 członków rzeczywistych, 48 popierających i 120 zbiorowych. Funkcję prezesa pełnił burmistrz Leonard Janczewski¹⁴³. Warto podkreślić, że Oddziały LMiK funkcjonowały rów-

¹⁴⁰ J. Szczepański, *Życie polityczne...*, dz. cyt., s. 215; Z. Hemmerling, *Stronictwo Ludowe na terenie województwa warszawskiego...*, dz. cyt., s. 113–118.

¹⁴¹ „Dziennik Płocki” 1935, nr 120.

¹⁴² APP, Akta Gąbina, sygn. 706, k. 233. Każdy członek Ligi wpłacał składkę 1 zł miesięcznie. Największym wydarzeniem w kalendarzu imprez organizowanych przez Ligę były obchody Święta Morza, które od 1933 r. miały charakter ogólnopolskich uroczystości. Szerzej na ten temat: G. Orlicz-Dreszer, *Program Ligi Morskiej i Kolonialnej*, Warszawa 1933, s. 5–14; J. Kazimierski, dz. cyt., s. 506.

¹⁴³ W 1934 r. Sekcja Obrony Morskiej przy Oddziale LMiK w Gąbinie pozyskała ze sprzedaży znaczków kwotę 185,55 zł na Fundusz Obrony Morskiej, *Sprawozdanie z działalności Okręgu Województwa Warszawskiego LMiK za czas od IIII do 31 XIII 1935 r.*, Warszawa 1936, s. 26–27.

nież w Czermnie, Dobrzykowie, Kozicach Łącku, Pacynie, Sannikach, Skrzanach i Słubicach. W 1936 r. należało do nich: w Czermnie 12 członków rzeczywistych, 100 zbiorowych, w Dobrzykowie 15 członków rzeczywistych¹⁴⁴.

Ważną rolę spełniała Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej (LOPP), której misją było przygotowanie społeczeństwa do biernej obrony przeciwlotniczej. Organizowała ona kursy obrony przeciwgazowej, koła szybowcowe, pokazy ratownicze, inicjowała obchody Tygodnia Lotniczo-Gazowego, podczas którego zbierano fundusze na jej cele statutowe. Koła LOPP działały również w szkołach. Powiatowym Kołem LOPP kierował w 1937 r. starosta Konstanty Kossobudzki, instruktorem powiatowym był Lucjusz Siólkowski z Osmolina¹⁴⁵.

Środowisko byłych uczestników walk i wojskowych integrował Związek Legionistów Polskich (ZLP) oraz Związek Peowiaków (ZP). Celem organizacji było popularyzowanie tradycji legionowych i ukazywanie zasług Józefa Piłsudskiego dla ojczyzny. Oprócz wymienionych organizacji aktywnie działało Koło Związku Oficerów Rezerwy, któremu prezesował burmistrz Gostynina Michał Jarmoliński¹⁴⁶.

Wpływ na życie polityczne powiatu miał również Związek Nauczycielstwa Polskiego Szkół Powszechnych (ZNPSP), którym kierował dyrektor gostynińskiej Szkoły Powszechnej Waław Cieciewicz. Organizacja wspierała sanację, część nauczycieli była aktywnymi członkami BBWR¹⁴⁷.

Na obszarze powiatu gostynińskiego prężnie działały organizacje młodzieżowe, zrzeszające zwłaszcza młodzież wiejską. Prosanacyjny charakter miał Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej (w 1928 r. funkcjonowało w pow. gostynińskim 19 kół organizacji), natomiast sojusznikiem SL był ZMW RP „Wici”, utworzony w 1928 r. Funkcję prezesa powiatowych struktur organizacji pełnił Andrzej Czapski¹⁴⁸.

Przeciwwagę dla „wiciarzy” stanowił działający w województwie warszawskim od 1929 r. paramilitarny Związek Młodzieży Ludowej (ZML). Jego członkowie nosili zielone koszule i czapki, stąd określano ich mianem „Zielonej Gromady”. Organizacja propagowała kult Józefa Piłsudskiego, przeciwstawiając się ostro strajkom i akcji niepłacenia podatków. Współpracowała aktywnie z Powiatowym Komitetem WF i PW, prowadząc świetlice środowiskowe, biblioteki, kursy¹⁴⁹.

¹⁴⁴ W 1937 r. fundusz Oddziału LMiK w Czermnie wynosił ok. 150 zł, w Dobrzykowie 91 zł. *Sprawozdanie z działalności Okręgu Województwa Warszawskiego LMiK za 1936 r.*, Warszawa 1937, s. 17.

¹⁴⁵ APP, Akta Gębina, sygn. 706, k. 233; „Głos Gostyniński” 1929, nr 34. Na czele gąbińskiego Koła LOPP stał sędzia Stanisław Syski. Koło LOPP powołano też w Dobrzykowie.

¹⁴⁶ Okręg Warszawski Związku Oficerów Rezerwy w 1929 r. liczył 2966 członków. Prezesem był por. Władysław Topczewski. J. Szczepański, *Życie polityczne...*, dz. cyt., s. 186.

¹⁴⁷ Szerzej na ten temat: A. Cieśla, *Związek Nauczycielstwa Polskiego w województwie warszawskim w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, Toruń 2000, s. 155–157, 296–297.

¹⁴⁸ J. Kazimierski, dz. cyt., s. 495, 518.

¹⁴⁹ Działalność ZML była finansowana z budżetu państwa i wspierana przez BBWR. W 1933 r. w woj. warszawskim działało 318 kół ZML, zrzeszając 8597 członków. Szerzej na ten temat: R. Turkowski, *Wiejski ruch młodzieżowy w województwie warszawskim w okresie międzywojennym*, [w:] K. Przybysz (red.), *Ruch młodzieżowy na Mazowszu*, Warszawa 1989, s. 51–58.

W 1937 r. Kołem ZML w powiecie gostyńskim kierował Stanisław Pajewski¹⁵⁰. Oprócz wymienionych działalność prowadziło Towarzystwo Obrony Kresów Zachodnich, któremu przewodniczył dr Czesław Wojciechowski. Organizowało ono kolonie „dla dzieci z Kresów Zachodnich, zamieszkałych pośród Niemców”. Na ten cel organizacja pozyskiwała finanse z Wydziału Powiatowego¹⁵¹.

Ostatni rok autorytarnych rządów Józefa Piłsudskiego przyniósł na terenie powiatu gostyńskiego wiele interesujących wydarzeń politycznych. Nastąpiła zmiana na stanowisku starosty, Józefa Libuchę zastąpił Konstanty Kosso-budzki¹⁵².

Stronnictwo Narodowe próbowało pozyskiwać sympatyków wśród młodzieży. Jego radykalne przybudówki: OWP, później Obóz Narodowo-Radykalny (ONR), realizowały hasła bojkotu żydowskiego rzemiosła i handlu. Sekcja Młodych SN zorganizowała 31 sierpnia 1935 r. odprawę kierowników placówek, poświęconą akcji antyżydowskiej i antywyborczej¹⁵³.

W końcu lat 20. oraz w pierwszej połowie 30. uaktywnili się też przedstawiciele mniejszości niemieckiej, którzy na ogół nie ulegli procesowi polonizacji. Pozostawali oni po wpływie Niemieckiego Związku Ludowego w Polsce (Deutsche Volksverband in Polen – DVV), szermując hasłami nacjonalistycznymi. W 1928 r. w powiecie gostyńskim zanotowano już 433 członków DVV. Najwięcej (219 osób) zamieszkiwało we wsiach: Wiączemin Niemiecki, Wymyśle Niemieckie, Sady i Michowice¹⁵⁴. Dzięki agitacji społeczność niemiecka wprowadziła podczas wyborów samorządowych do Rady Gminnej w Czermnie w 1927 r. ośmiu swoich przedstawicieli. Posiadała też reprezentantów w Sejmiku, Radzie Powiatowej i Wydziale Powiatowym¹⁵⁵.

Szczególną aktywność wśród członków DVV wykazywali Michał Rode i Henryk Wolgemuth oraz Gustaw Neutsch z Dobrzykowa. Na podstawie raportu Urzędu Wojewódzkiego Warszawskiego w lutym 1928 r. 70% kolonistów niemieckich zamieszkałych w powiecie gostyńskim popierało sanację, 30% opowiadało się za Blokiem Mniejszości Narodowych. Akcję na rzecz poparcia BBWR prowadzili tu: Emil Urban wójt Czermna, radni August Rynas i Michał Prokop oraz członkowie Sejmiku: Zygmunt Wegert, Franciszek Küester i pastor z Gostynina Filip Schmidt¹⁵⁶.

¹⁵⁰ *Kalendarz Informator Mazowsza Płockiego i Ziem Sąsiednich na rok 1937*, s. 33–34.

¹⁵¹ AAN, Związek Powiatów RP, sygn. 1028. Protokoły z posiedzenia Wydziału Powiatowego w Gostyninie za okres 1929–1930.

¹⁵² Tamże, sygn. 1031. Sprawozdanie opisowe do budżetu Powiatowego Związku Samorządowego w Gostyninie na okres 1935/36.

¹⁵³ Tamże, sygn. 86.

¹⁵⁴ W Gostyninie zamieszkiwało 75 członków DVV, w Piotrkówku 38, w Polesiu Starym 35, w Szczawinie 33, w Zyczu Niemieckim 20, w Nowej Wsi 13. J. Szczepański, *Życie polityczne...*, dz. cyt., s. 225.

¹⁵⁵ AAN, Związek Powiatów RP, sygn. 1027. Protokół z posiedzenia Rady Powiatowej w Gostyninie z 6 grudnia 1934 r.

¹⁵⁶ J. Szczepański, *Życie polityczne...*, dz. cyt., s. 226.

We wsi Sady prowadził działalność Związek Ewangelików, gdzie podczas zebrań poseł Utty (sekretarz organizacji) nawoływał do wychowywania młodzieży w duchu narodowym niemieckim oraz stanowczego przeciwstawiania się „uciskowi Niemców w Polsce”¹⁵⁷. Po podpisaniu w 1934 r. traktatu o nieagresji z Niemcami kolonistom nakazano okazywanie lojalności wobec państwa polskiego¹⁵⁸.

12 maja 1935 r. na wiadomość o śmierci Józefa Piłsudskiego cała Polska okryła się żałobą. Jeden z najbliższych współpracowników Marszałka, pochodzący z Gąbina późniejszy premier rządu (1936–1939) Felicjan Sławoj Składkowski zanotował we wspomnieniach:

Kłękamy wszyscy. Tylko adiutant mający służbę stoi na baczność. Jest godzina 8.45 wieczorem, gdy przestaje bić serce Pierwszego Marszałka Polski. Za chwilę generał Kasprzycki telefonuje do premiera o zgonie Komendanta. (...) I nigdy już, żadna niedziela naszego życia nie będzie tak wesoła i beztrudna, jak za Jego pobytu z nami¹⁵⁹.

13 maja ordynariusz diecezji płockiej przekazał na ręce premiera Walerego Sławka depezę kondolencyjną w imieniu własnym i podległego duchowieństwa. Wieczorem, z polecenia abp. Antoniego Juliana Nowowiejskiego, zabrzmiały dzwony katedry płockiej, zaś 17 maja w kościołach parafialnych diecezji płockiej odprawiono nabożeństwa żałobne w intencji Zmarłego i Ojczyzny¹⁶⁰. Uroczystości żałobne odbyły się także w synagogach, np. w Gąbinie odprawiono nabożeństwa żałobne w świątyni katolickiej, ewangelickiej i synagodze. Gminy żydowskie przesłały na ręce prezydenta RP depeze kondolencyjne, a samorządy odbyły uroczyste posiedzenia dla uczczenia pamięci Marszałka. Takie posiedzenia miały również miejsce na obszarze powiatu gostynińskiego¹⁶¹. W szkołach i instytucjach zorganizowano żałobne akademie, o czym wspominał w kronice uczeń ze Szkoły Powszechnej w Sałkach koło Gostynina Otto Szpigel:

Trzynastego maja, gdy rano (...) poszedłem do szkoły, spostrzegłem na szkole wywieszono flagi żałobne. Tym widokiem strasznie się przejąłem. Po pacierzu rozeszliśmy się do domów, bo Pani nie mogła prowadzić lekcji. (...) Wieczorem zgromadzili się ludzie i dzieci starsze, aby posłuchać przez radio ceremonii przeniesienia ciała Wielkiego Wodza z Belwederu do Kościoła św. Jana. Do późnej nocy w skupieniu ludzie siedzieli przy portrecie Marszałka. (...) Dnia siedemnastego maja, po południu, zebraliśmy się koło szkoły, wsiedliśmy na wozy i długim sznurem, na czele ze sztandarem, ruszyliśmy w drogę do Sierakówka, zatrzymaliśmy się przed gminą, tam już na nas czekały inne szkoły. Zebraliśmy się wszyscy i ruszył pochód do szkoły w Sierakówku. Na przedzie szedł nasz sztandar, za nim orkiestra, strzelcy, sołtysi. (...) Ustawiliśmy się parami przed

¹⁵⁷ APW, UWW, sygn. 18, k. 64.

¹⁵⁸ Szerzej na ten temat: J. Szczepański, *Życie polityczne...*, dz.. cyt., s. 225.

¹⁵⁹ S. Składkowski, *Strzępy meldunków*, Londyn 1965, s. 177–178.

¹⁶⁰ G. Gołębiowski, *Płock i płocczanie wobec śmierci Marszałka Józefa Piłsudskiego. Uroczystości żałobne w maju 1935 r.*, „Notatki Płockie” 2010, nr 3, s. 37–53; „Głos Mazowiecki” 1935, nr 114.

¹⁶¹ AAN, MSW, sygn. 966, k. 194.

pomnikiem Józefa Piłsudskiego, gdzie odbywały się przemowy, śpiew dzieci i granie hymnu narodowego”¹⁶².

Delegacje z różnych stron Polski udały się na uroczystości pogrzebowe, by złożyć hołd Pierwszemu Marszałkowi Polski. Nastrój panujący w stolicy, oddają zapiski F.S. Składkowskiego:

Grobowa cisza zdrętwiałych z boleści tłumów. (...) Przenosząc trumnę, ucałowałem ją znowu przez sztandar biało-czerwony. (...) Teraz wszystko się kończy. Już trumna wysoko złożona na lufie polskiej haubicy, ustawionej na długiej platformie kolejowej. Kładą wieńce, zaciągają straż honorową. (...) To już wszystko, co mogliśmy zrobić. Tu rozstajemy się z Komendantem¹⁶³.

W uroczystościach pogrzebowych w Warszawie uczestniczyła delegacja powiatu gostyńskiego w liczbie 100 osób. W jej skład, oprócz władz, wchodził m.in. reprezentanci organizacji działających w powiecie¹⁶⁴.

Przejazd konduktu pogrzebowego z Warszawy do Krakowa stał się okazją do złożenia hołdu twórcy niepodległego państwa przez całe społeczeństwo, gdyż – jak odnotowano w „Dzienniku Płockim” – „Zapodziały się nagle wszystkie różnice poglądów, zapatrywań, kierunków, prądów (...). Tak samo wyraz bólu żłobił twarz robotnika, jak i przemysłowca, chłopa, urzędnika, rzemieślnika i inteligenta”¹⁶⁵. Śmierć Marszałka kończy okres rządów, które opierały się na jego autorytecie, i stanowi cezurę czasową dla ostatniego okresu niepodległości Drugiej Rzeczypospolitej.

BIBLIOGRAFIA

I. Archiwalia

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, sygn. 933.

Ministerstwo Spraw Wojskowych, sygn. 849; sygn. 864; sygn. 966.

Związek Powiatów RP, sygn. 1027; sygn. 1028; sygn. 1031.

Archiwum Państwowe m.st. Warszawy

Urząd Wojewódzki Warszawski, sygn. 3; sygn. 18; sygn. 28; sygn. 50; sygn. 57; sygn. 66; sygn. 69.

¹⁶² Cyt. za: E. Walczak, dz. cyt., s. 435.

¹⁶³ S. Składkowski, dz. cyt., s. 179.

¹⁶⁴ AAN, MSW, sygn. 966, k. 194; *Powiaty okoliczne w ostatnim hołdzie Wskrziesicielowi Polski*, „Dziennik Płocki” 1935, nr 116, s. 2; W gronie żołnierzy oddających honorową salwę w Warszawie obecny był Roman Gradomski z Dobrzykowa, odbywający w tym czasie służbę wojskową w Modlinie. Zbiory własne autorki, Relacja Romana Gradomskiego z 9 listopada 2001 r. Tekst autoryzowany.

¹⁶⁵ *Pogrzeb Marszałka Piłsudskiego jako symbol jedności narodowej*, „Dziennik Płocki” 1935, nr 116.

Archiwum Państwowe w Płocku

Akta miasta Gąbina, sygn. 706; sygn. 737.
Akta miasta Gostynina, sygn. 1.
Starostwo Powiatowe w Gostyninie, sygn. 1.

II. Źródła drukowane

Encyklopedia Historii Drugiej Rzeczypospolitej, Warszawa 1999.
Kalendarz Informator Mazowsza Płockiego i Ziem Sąsiednich na rok 1937.
Rzepeccy T. i W., *Sejm i Senat Rzeczypospolitej Polskiej 1928–1933*, Poznań 1928.
Składkowski S., *Strzępy meldunków*, Londyn 1965.
Sprawozdanie z działalności Okręgu Województwa Warszawskiego LMiK za czas od 1 III do 31 XIII 1935 r., Warszawa 1936.
Sprawozdanie z działalności Okręgu Województwa Warszawskiego LMiK za 1936 r., Warszawa 1937.
Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu odbytych 4 i 11 marca 1928 roku, Warszawa 1930.
Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu z dnia 16 listopada i 23 listopada 1930 roku, Warszawa 1935.

III. Opracowania

Ajnenkiel A., *Ustrój i prawo Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] J. Tomicki (red.), *Polska odrodzona 1918–1939. Państwo-społeczeństwo-kultura*, Warszawa 1988.
Borysiak J., *Tradycje powstania styczniowego w Gąbinie*, „Tygodnik Płocki” 1977, nr 5.
Chojnowski A., *Piłsudczycy u władzy. Dzieje BBWR*, Wrocław 1986.
Chudzyński M., *Z dziejów papierni w Soczewce*, „Przegląd Papierniczy” 1976, nr 1.
Cieśla A., *Związek Nauczycielstwa Polskiego w województwie warszawskim w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, Toruń 2000.
Dmowski R., *Od Obozu Wielkiej Polski do Stronnictwa Narodowego*, Częstochowa 1939.
Dymek B., *Ruch ludowy na Mazowszu i Podlasiu w latach 1918–1931*, [w:] A. Łuczak (red.), *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu*, Warszawa 1975.
Garlicki A., *Od maja do Brześcia*, Warszawa 1985.
Garlicki A., *Przewrót majowy*, Warszawa 1987.
Giza S., *Jan Dąbski. Całe życie dla ludu*, Warszawa 1979.
Gołębiewski G., *Płock i płocczanie wobec śmierci Marszałka Józefa Piłsudskiego. Uroczystości żałobne w maju 1935 r.*, „Notatki Płockie” 2010, nr 3.
Gołębiewski G., *Rocznice uroczystości państwowe w Gąbinie w latach 1928–1931*, [w:] Z.P. Kruszewski, Z.J. Zasada (red.), *Tak rodziła się niepodległość. W 100-lecie powstania wolnej Polski*, Płock–Włocławek 2018.
Gościński J., *Walcząca Soczewka*, [w:] *Z walk KPP w Płocku*, Płock 1960.
Hass L., *Wpływy ugrupowań politycznych wśród ludności województwa warszawskiego w latach 1918–1922 (w świetle wyborów sejmowych)*, „Rocznik Mazowiecki” 1972, t. 4.
Hass L., *PPS-Lewica 1926–1931*, [w:] *Najnowsze dzieje Polski*, t. IV, Warszawa 1961.
Hass L., *Wpływy ugrupowań politycznych wśród ludności województwa warszawskiego w drugiej połowie lat dwudziestych (w świetle wyborów sejmowych)*, „Rocznik Mazowiecki” 1974, t. V.
Hemmerling Z., *Stronnictwo Ludowe na terenie województwa warszawskiego w latach 1931–1939*, [w:] *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu*, Warszawa 1975.
Kaczmarek Z., *Obóz Wielkiej Polski*, Poznań 1980.

- Kazimierski J., *Dzieje Gostynina w latach 1918–1939*, [w:] M. Chudzyński (red.), *Dzieje Gostynina i ziemi gostynińskiej*, Warszawa 1990.
- Konarska-Pabiniak B., *Antoni Kujawa – gostyniński chłopski działacz niepodległościowy i społeczno-polityczny*, „Notatki Płockie” 1985, nr 1.
- Konarska-Pabiniak B. *Prasa lokalna w Gostyninie w latach 1921–1928*, „Rocznik Gostyniński” 2007, t. 1.
- Konarska-Pabiniak B., *Prasa lokalna w Gostyninie w latach 1927–1939*, „Rocznik Gostyniński” 2008, t. 2.
- Konarska-Pabiniak B., *Żyliński Mordas Michał (1878–1938), burmistrz Gostynina*, [w:] B. Konarska-Pabiniak (red.), *Gostyniński słownik biograficzny*, Gostynin 2017.
- Kornaś J. *Naród i państwo w myśli politycznej Związku Ludowo-Narodowego*, Kraków 1995.
- Łempicka Z., *Kłopoty z opozycją Michała Żylińskiego, międzywojennego burmistrza Gostynina*, „Nasz Płock” 2014, nr 3.
- Łuczak A., *Andrzej Czapski (1891–1939)*, „Rocznik Mazowiecki” 1979, t. 7.
- Maj E., *Związek Ludowo-Narodowy 1919–1928. Studium z dziejów myśli politycznej*, Lublin 2000.
- Nałęcz T., *Odzyskana niepodległość*, [w:] H. Samsonowicz, J. Tazbir, T. Łepkowski, T. Nałęcz Polska. *Losy państwa i narodu*, Warszawa 1992.
- Odziemkowski J., *Wieś i armia w II Rzeczypospolitej*, Wrocław 1988.
- Orlicz-Dreszer G., *Program Ligi Morskiej i Kolonialnej*, Warszawa 1933.
- Pęski A., *Wizytacja arcybiskupia w maju b.r. w dekanatach Gostynińskim i Gąbińskim*, „Miesięcznik Pasterski Płocki” 1927, nr 8–12.
- Próchniak A., *Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej – zarys dziejów politycznych*, Warszawa 1957.
- Szaflik J.R., *Stronnictwo Ludowe „Piast” 1926–1931*, Warszawa 1970.
- Szczepański J., *Andrzej Czapski – trybun gostynińskiej wsi*, „Notatki Płockie” 1983, nr 3.
- Szczepański J., *Dzieje Gąbina i okolic*, Gąbin–Pułtusk 2013.
- Szczepański J., *Idea powrotu do „Erec Israel” wśród Żydów Mazowsza Północnego*, [w:] J.R. Szaflik (red.), *Historia i polityka*, Pułtusk 2004.
- Szczepański J., *Po przewrocie majowym. Życie polityczne na Mazowszu w latach 1926–1928*, „Rocznik Mazowiecki” 2007, t. 19.
- Szczepański J., *Spółeczność żydowska Mazowsza w XIX–XX wieku*, Pułtusk 2005.
- Szczepański J., *Życie polityczne*, [w:] J. Szczepański (red.), *Dzieje Mazowsza. Lata 1918–1939*, t. 4, Pułtusk 2010.
- Tomicki J., *Partie polityczne*, [w:] *Polska Odrodzona 1918–1939. Państwo – społeczeństwo – kultura*, Warszawa 1988.
- Turkowski R., *Wiejski ruch młodzieżowy w województwie warszawskim w okresie międzywojennym*, [w:] K. Przybysz (red.), *Ruch młodowiejski na Mazowszu*, Warszawa 1989.
- Walczak E., *Gostynin w latach międzywojennych (1918–1939)*, [w:] B. Konarska-Pabiniak (red.), *Dzieje Gostynina od XI do XXI wieku*, Gostynin 2010.
- Zalewska-Opasińska B., *Postawy społeczeństwa powiatu gostynińskiego w okresie wojny sowiecko-polskiej 1919–1920*, „Niepodległość i Pamięć” 2021, nr 1.

IV. Czasopisma

- „Gazeta Chłopska” 1926.
- „Głos Gostyniński” 1927–1928.
- „Głos Mazowiecki” 1935.
- „Dziennik Płocki” 1935.
- „Mazowsze Płockie i Kujawy” 1930.

„Miesięcznik Pasterski Płocki” 1927.

„Tygodnik Gostyniński” 1929.

„Wiadomości Gostynińskie” 1927.

„Wyzwolenie” 1927–1932.

Political Life in the Gostynin Powiat in 1926–1935

The subject of the study is to present the political attitudes of the inhabitants of the Gostynin powiat in the years 1926–1935. The author presents the electoral preferences of the inhabitants, shows their socio-political activity and the attitudes of the leaders of political parties and organizations favoring the Sanacja, as well as the opposition to the Piłsudski camp. The article is part of the author's doctoral dissertation entitled *The Gostynin Powiat in the Years of the Second Polish Republic. Political, Socio-Economic, and Cultural Life*, prepared in 2013 under the supervision of Professor Janusz Szczepański (prof. dr hab.) at Aleksander Gieysztor Academy of Humanities in Pułtusk.

Keywords: The Second Republic of Poland, 1926–1935, Warsaw Province, Gostynin Powiat, political life